

JEJA JAMAR LEGATOVA

ZAKLAD

ŠOLANJE JANEZA KAIBA

Namesto uvoda

Doma sem pri Kajbetu, v stari hiši na Mestnem trgu.

Kar pomnim, so pri nas pripovedovali o »šacu«, zakladu, ki je zakopan nekje v zidovju.

Ko so prezidovali pred drugo vojno gostilno pri Kroni, je star zidar zaupal očetu, da je pri Kajbetu zakopan zaklad pod staro pečjo v kancliji poleg trgovine.

Z bratom Janezom, ki je bil še skoraj otrok, sva šla v kanclijo. Peči ni bilo več, kdo ve, kdaj so jo podrli. V kotu pri oknu pa je bila plast ilovnate zemlje.

Dekla Micka je prišla za nama. Lotili smo se kopanja.

Dolgo smo kopali, velik kup rumenkaste ilovnate prsti se je nakopičil sredi stare kanclije. Menjavali smo se pri kopanju.

Nenadoma pa je Janez zadel z lopato na nekaj trdega. Micka je izgrebla z rokami majhno steklenico, zapečateno z rdečim voskom. V njej smo zagledali zvit kos pergamenta, nekakšen zemljevid.

Ko smo odprli steklenico in izvlekli pergament, smo zagledali na prvi strani zemljevid Švice, na drugi pa s čitljivo pisavo starega očeta Janeza Kaiba napisano latinsko sporočilo prihodnjim rodovom, prihodnjim prebivalcem te hiše.

Sporočilo starega očeta me je pretreslo, čutila sem, da ni prav, da sem predčasno izkopala njegovo sporočilo.

Želela sem odkriti skrivnost njegove žalosti in obupa.

Tako so iz dokumentov in papirjev, ki sem jih dobila po starem očetu, nastali tile zapiski.

I

Iz dnevnika Agneze Kaiba

Loka, 15. aprila 1855

Prazno in pusto je pri nas. Moj brat Jožef Kaiba in njegova žena Frančiška sta odpeljala svojega edinega sina Janeza v ljubljanske šole. Meni uhajajo oči čez Plac v prvi štuk Grbčeve hiše, kjer moj nesojeni ljubi Grbčev

Tone v beli halji pregleduje bolne. Njegova zakonska žena Antonija je prav včeraj vodila po Placu krepkega fantinčka Tončka, Tonetovega prvorojenca.

Z bratom Jožefom sva od jutra do večera v štacuni, Jožefova žena, moja svakinja, Franca pa hodi od ene vizite k drugi, pa tudi placarske gospe jo obiskujejo že pred južino. V jedilni sobi pijejo kofe in prigrizujejo londonske rezine, nove piškote, ki jih Franca peče v ponosnem zidanem ognjišču.

Največkrat pa s Franco posedava po cerkvah in se veseliva cerkvenih praznikov, poslušava pridige na Fari in pri nunah, celo pri duhovnih vajah pri nunah sva bili. Pri vseh teh žegnanjih in shajanjih, ki so lepa in dopadljiva, pa pogrešam besed o naši slovenski šprahi, o naši Sloveniji. Vsi so pozabili na visoke besede in načrte, ki smo jih razglašali pred sedmimi leti. Samo Prešeren je ostal zvest svoji misli. Njegove pesmi nosim s seboj v štacuno, prebiram jih zvečer ob leščerbi:

Dokler svoj jezik bo Sloven poznal,
mu srce tvoja struna bo budila ...
je pisalo v Novicah.

Pa imamo zdaj v Loki čisto drugačne reči. Častiti gospod Olivieri so pripeljali v Loko dve zamurski deklici, dvanajstletno Gorofilo in štirinajstletno Hamiro. Nastanili so ju v nunskem kloštru. Častite gospe so ju lepo sprejele, pa so vseeno pravili, da sta dekleti vse dni prejokali in celo trgali dolgi črni halji. V soboto pa so ju gospe zaklenile v kapelo. Celo noč sta premolili pred oltarjem. Zjutraj v nedeljo so ju častite gospe oblekle v dolgi beli obleki, v zaručane lase pa so jima vpletli bela mirtna venčka.

Ko so ju pripeljali v cerkev, sta bili mirni in zbrani. Gospod dekan Kramer so jima pripovedovali o veliki milosti, da sta zapustili nesrečno domovino in da so ju sprejele k sebi dobrotljive visoko častite gospe uršulinke v Loki. Dekleti pa nista razumeli špraha gospoda dekana, bili sta prestrašeni, saj so jima s krstom vzeli njuni stari imeni in sta postali Marija in Helena. Gospod dekan so vsaki zamurki trikrat v lice dihnil in zarotili Satana, gospodarja zla, naj gre iz njunega telesa in da prostor Sv. Duhu. Čelo, usta in ušesa so jima zaznamovali s križem. V procesiji smo ju peljali pred veliki oltar in gospod dekan so ju krstili z blagoslovljeno vodo.

Naš Janez pa je v Ljubljani. Jožef in Franca sta ga pustila pri zlahtnici spoštovanega kupca, našega soseda Kocelija. Franca je v Novicah prebrala, da šolarje na stanovanje in hrano vzamejo in da se več zve v štacuni, ki z glaži kupčuje na Starem trgu No. 23. Nagnala je Jožefa v Ljubljano in dogovoril se je s profesorjevo soprogo gospo Marijo Hallada za stanovanje in hrano za našega Janeza. Kako se je Jožef oddahnil, ko je v gospodinji spoznal Kocelijevo Mici, ki se je iz Loke omožila v Ljubljano.

Oče in mati sta fanta s kočijo odpeljala v Ljubljano. Hudo mi je bilo, ko sem gledala našega fantina, kako naklada na voz leseno skrinjico z oblačili in bukvami ter culice s suhim mesom in hlebci domačega kruha. Franca ga je oblekla v dolgo suknjico, na glavo pa mu je poveznila šilkasto študentovsko kapo. Odpeljali so se, jaz pa sem stala na pragu. Janez se je ozrl in pomahal v slovo.

Nestrpno sem čakala, da sta se Jožef in Franca vrnila iz Ljubljane. Pa sta zvečer, ko se je kočija ustavila pred hišo, molčala in mrko gledala. Vsi smo čutili, da bo odslej naša hiša prazna in žalostna.

Sklenili so, da se bo Janez vrnil v Loko šele ob Božiču, ko bo imel vakance.

Pred Božičem Jožef ni mogel od doma, ker je polno kupovalcev v štacuni, saj gospodinje kupujejo moko, cukrer, ocvebe pa gverce in drože za potice. Jožef jim ponuja doma narejen rum in židane rute in lakaste šolne. Franca je zato odločila, da se kar medve odpeljeva s poštno kočijo po fanta, pa se je prehladila in sama sem se odpeljala s poštnim vozom v Ljubljano.

Med samimi gospodi, ki so se peljali po opravkih v Ljubljano, sem sedela v kotu poštnega voza. Voz je stal ob poštnem poslopju na Placu in morali bi se že odpeljati, pa se je furman, Čudetov Nace, nekam obiral.

– Spet čakamo na kakšno mestno sitnost! se je oglasil Zofkežev Tine.

Možje so se ozirali skozi okno, pa je dejal Homanov gospodar:

– A tebe smo čakali, te je spet kakšna sitna baba s svojimi tožbami zadržala!

Novi sopotnik ni odgovoril. Na sedež zraven mene pa se je spustil Grbčev Tone. Nemo se je priklonil in se vključil v moški pogovor. Gospodje so govorili o novih davkih, ki so jih naprtli obrtnikom pa tudi kupcem.

Nisem sledila pogovoru. Misli so mi uhajale sedem let nazaj, ko sem se po isti poti vozila iz Ljubljane v Loko in sedela prav tako kot danes poleg Grbčevega Toneta. Takrat so goreli kresovi na Lubniku in tudi v meni je vse žarelo od sreče.

Možje so pripovedovali smešne zgodbe, jaz pa sem sedela osamljena v svojem kotu. Tudi Tone je umolknil. Stiskalo me je v prsih in proti svoji volji so se mi prikazovale podobe iz tiste davne noči, ko sem sedela ob Tonetu in kljub temu, da sem vedela, da je obljubljen drugi, upala, da se bo zgodilo nekaj velikega, da bo vse dobro.

V Ljubljani smo odšli vsak po svoje. Sama sem tavela po ulicah, a vendar brez težav prišla pred hišo v Špitalski gasi No. 5, nasproti Mokarjeve gostilnice. V prvem štku Perlesove domačije so našemu fantinu našli študentovski dom.

Študentov še ni bilo iz šole. Gospa Hallada me je povabila v stanovanje. Pokazala mi je študentovsko izbo z oknom na ulice. V njej so stale štiri postelje, ob oknu pa dolga rumena miza s štirimi stoli. Na mizi so ležale bukve, pa zvezki in risalni listi.

Nato sva stopili v mračno kuhinjo z glažovnatimi vrati na majhen balkon nad prostornim dvoriščem. Sedla sem na stolico brez naslonjala, ki je stala ob mizi.

– Pripravila ti bom nekaj posebnega, kar v Loki ne poznajo.

Na velikem zidanem ognjišču je segrela kos belega cukra. Nanj je vlila čašo sadjevca in pijačo zlila v veliko rdečo čašo. Z gorečo tresko je prižgala pijačo v kozarcu. Plamen se je zeleno prelival in se zvijal v migetajoče podobe.

– Pa le povej gospe Franci, s čim sem ti postregla! Tega še ona ne zna pripraviti – pravi krampampoli je!

Molčala sem in nestrno pričakovala nečaka. Gospa pa je hitela:

– Samo domače sem vzela na kvartir. Ni mi treba, pa se mi smililo. Gospoda soproga, ki je profesor na gimnaziji, sem pregovorila, da je privolil. Veš, me je gospa kar tikala, čeprav ni bila kaj prida starejša od mene, veš, vašega sem vzela pa Kramerjevega Korla pa Klobovsovega Johana pa še Šurkovega Makselna, same Ločane.

– Ja, naš je pisal, da mu je dobro pri vas. Še pozabil bo na Loko.

Gospa se je zadovoljno nasmehnila. Iz velike torbe sem zložila na mizo dva škrniceljna pravega brazilskega kofeta pa kilo ocveb pa še steklenico najfinejšega Jamaika ruma. Gospa se je sprenevedala:

– Saj ni treba! Pa je vseeno hitro prenesla dobrote v shrambo zraven kuhinje. Pokazala mi je še temno čumnato z veliko belo kadjo in globoko skledo za vodo. Zagledala sem Janezovo brisačo, ki sem ji sama z rdečo nitjo izvezla začetnici imena J. K. Stisnilo me je pri srcu. Doma smo tri ženske skrbele za fantina, tu pa se mora prebijati sam. Pa še dobro mu je. Revni študentje so po kvartirjih pri gospodinjah na Šolski gasi pod Gradom. Po deset se jih stiska v mračnih izbah, pod vsako posteljo pa je še po en pograd. Učijo se pa kar po posteljah, ker za mizo v izbi ni prostora. Na košto pa hodijo revni študentje v frančiškanski kloster ali pa k bogatim familijam po mestu.

Pa smo pred sedmimi leti mladi prisegali, da bomo tudi Slovenci živeli kot svobodni ljudje, zdaj pa naši fantini kot berači stojijo pred vrati bogatih nemčurskih družin. Kuharice jim dajejo v lončene sklede ostanke, ki so jih na krožnikih pustili presiti mestni otročaji.

Ko so se fantini vrnili iz šole, Janez ni imel obstanka. Poslovila sva se od gospe in hitela na poštno postajo.

Ko sva se vozila proti Šentvidu, je fantin zadeklamiral:

– Oj, vakance, oj vakance!
Hajdi čez klance na gibance!

Obrnil se je k meni:

– Teta Ajka, najraje bi ostal v Loki!

Začudeno sem ga pogledala.

– V Loki se nisem nič učil, pa sem bil med najboljšimi. Tu pa vsi več vedo.

– Saj res, gospa je nekaj govorila o inštruktorju, ki naj bi ti pomagal, pa nisem razumela, kaj hoče.

Janez se je spačil:

– Tu v Ljubljani mislijo, da imajo naš gospod oča kupe zlata.

Obrnila sem se k fantinčki:

– Potrpi! Saj bo minilo!

– Saj ni kaj! je nadaljeval, saj ni tako slabo, samo navaditi se moraš.

Fant se mi je zdel v temni suknjici in s špičasto čepico tuj in spremenjen.

Ko smo se peljali mimo Medvod, sem mu pripovedovala o našem poslancu iz Medvod in o našem upanju, da bomo Slovenci samostojni in svobodni.

Janez pa se je obrnil k meni:

– Tudi v razredu ne maramo frakarjev!

– Frakarjev? sem ga vprašujoče pogledala.

– Ja, teta, ljubljanska gospoda je glavna v gimnaziji, mi pa, ki nismo iz Ljubljane, smo butasti in kmetavzi. V Loki sem se tudi jaz postavljal, da sem Placar, in postrani gledal kmetske sošolce. Zdaj sem pa sam med kmeti.

– Pa se ja ne preteplate? sem dregala v nečaka.

– Oh, teta, da bi nas videli! Ob četrtekih popoldne nimamo pouka, pa norimo po tivolskem parku, po Rožniku in po Gradu. Pretepamo se z mestnimi, z realci pa z gassenlumpi, ki ne hodijo v šolo.

– Pa vam gospa dovoli, da ostajate vse popoldneve od doma? sem vprašala.

– Gospa nas še sama vodi v teater in pod Rožnik na kofe.

– Kdaj se pa učite?

Janez se je zasmel:

– Teta, vi tega ne razumete! Tu, v Ljubljani je čisto drugače!

Pa smo kmalu videli, da je v Ljubljani res čisto drugače. Ko so Jožefu iz ljubljanske gimnazije poslali sinovo spričevalo, je pisalo, da je fantin sicer pazljiv, da pa je vedenje le primerno predpisom; znanje pa je komaj zadostno. Mene je posebej prizadelo, ko sem prebrala, da fantin celo slovenske špraha ne zna več kot za dobro.

Franca je letela h kapucinarjem, k patru Justinu. Gospod so prišli v nedeljo popoldne na kofe.

Z Jožefom sta odločila, da bosta napisala prošnjo, naj Janeza drugo leto sprejmejo v Alojzevišče, v posebno šolo, ki jo vodijo sam gospod korar dohtar Janez Zlatoust Pogačar. Drugo šolsko leto bodo sprejemali prvič drugošolce. V zavodu se bodo učili vseh šolskih reči. Nekaj gojencev bodo sprejeli zastonj, drugi pa bodo morali plačati 150 goldinarjev na leto. Jožef je izročil gospodu patru 150 goldinarjev za Janezovo šolnino pa še 50 goldinarjev za gospodova pota in v dobre namene.

Ko so se gospod Justinus spet nasmejani oglasili v štacuni, so naznanili, da so našega Janeza sprejeli med gojence Alojzevišča.

Ob koncu šolskega leta pa se je Franca peljala s posebno kočijo že navsezgodaj v Ljubljano.

Šivilja, ta mutasta Mimi, ki šiva po hišah, ji je sešila gvant iz svetleče modrikaste žide, z nabrano kiklo in z belimi špicami. Lase pa si je s segretimi posebnimi škarjami navila v drobne kodre. Mislim, da se je kot kakšna princeza pripeljala v Špitalsko gaso in odrobnela po temnih štengah h gospe Halladovi. Obe prijateljici sta kar k nogam odšli pred gimnazijo.

Franca je doma pripovedovala, da so se Krenerjevi, Klobovsovi in še celo Hafnerjevi iz Gase kar pred gimnazijo pripeljali s svojimi kočijami. Gospe so bile v novih židanih gvantih, gospodje pa že zjutraj dobre volje. Franci je bila nad vse všeč nova noša, gospe so se vtaknile v obroče in čeznje povlekle židane gvante.

– Tako široke so bile, da so se komaj zbasele skozi gimnazijska vrata. Zdelo se je, da se po dolgih gimnazijskih hodnikih vale židane bajte.

Franca je, hvala Bogu – od same fovšije pozabila na Janezovo spričevalo. Po zahvalni maši so se starši z dijaki in profesorji vrnil v gimnazijo. Starše so nagnali v veliko sobano. Gospod vodja direktor Nečasek je pozdravil oblastnike in starše, ki so prišli k podelitvi spričeval. Povedal je, da so bila tri dni očitna izpraševanja, in naštel imena učencev, ki so se posebej izkazali, pa našega Janeza ni bilo med njimi, pa tudi nobenega od študentov gospe profesorjeve ne.

Franca se je sama v kočiji pripeljala v Loko. Janez pa je zlezal na zapravljivček Šurkovega Maksa iz Gase, da se je izognil materini nejevolji in sitnemu zbadanju.

Jaz pa sem bila fantinčka čez vse vesela, čeprav ga niso vpisali v zlate bukve. Nič ga nisem izpraševala. Jožef je nekaj godrnjal o koštengah, ki jih je imel s sinovim šolanjem, pa sem videla, da je zadovoljen, ko ima sina spet doma. Najraje bi fantina takoj vpregel v štacuno in ga navajal na rajtenge in robo. Janez je pa samo govoril o rajžanju. Pravil je, da so gospodje profesorji, posebno gospod profesor Globočnik, naročali, da si morajo učenci

med vakancami ogledati naše kraje, posebno Bohinj in Bled.

Čez nekaj dni se je oglasil pri nas Janezov sošolec iz Železnikov, Lotričev Matevž. Povedal je, da že nekaj dni rajža po bližnjih krajih, cirajo ga pa po župniščih. Fantin je skoraj za glavo večji od našega, čeprav mora delati v vigenjcah in pomagati staršem pri kovanju žebeljev.

Franca je fanta nahranila, dekla pa mu je oprala vso opravo. Bil je tako lepega vedenja, da se je Franci čez vse prikupil. Nagovorila je Jožefa, da je dovolil, da se še Janez odpravi po svetu. Jožef se je nekaj obotavljal, končno pa je le segel v mošnjo. Tudi jaz sem primaknila dvajset grošev. Franca pa je poskrbela, da sta fanta dobila nove čevlje in v torbici, ki sta ju nosila čez rame, je nabasala suho meso in klobase. Še tople flancate pa sta fantina kar zdrobila v kašo in jih stlačila v vojaško menažko, ki je bila že od nekdaj pri hiši. Fantina sta se namenila v Železnike, da Matevžek pozdravi domače, nato pa čez Ratitovec v Bohinj. Strah me je bilo, ko sem pomislila na nevarnosti, ki groze po hostah na popotne. Naši Franci je bil pobožni Matevžek tako všeč, da ga je zadržala pri nas do nedelje. Fantina sta bila več v klostru pri kapucinarjih kot doma. Popoldne sta se hodila kopat na Skalce v Selščico. Trepetala sem pred vrtinci in goži, ki plavajo po Selščici.

V petek se je pa Franca odločila, da se vsi peljemo z našo kočijo do Železnikov. Fanta sta v soboto potegnili kočijo iz veže in jo drgnila in čistila celo sobotno popoldne. V nedeljo dopoldne sta od Kronbirta pripeljala konja Miška. Po južini pa smo se vsi zbasali v kočijo. Jožef in Matevž sta sedela na kozlu. Matevž je kočijažil. S Franco sva sedli na mehka sedeža v notranjosti kočije, Janez pa nasproti naju. Grdo se je držal in ni mu bilo prav, da se je Jožef spravil na kozla, a se ni upal ugovarjati.

Peljali smo se skozi Faro do Bukovice in Selc. Ozka dolina se tam razširi in z dopadenjem smo gledali vas Selca, ki je pred nekaj leti čisto pogorela, a so jo pozidali in polepšali.

Ko smo mimo Češnjice pridrdrali v Železnike, smo se ustavili ob fužinah gospoda Globočnika. Jožef se je prisrčno rokoval z imenitnim gospodom, s Franco pa sva se zazrli v Plenšak in v mogočni Ratitovec, ki sta žarela v zahajajočem soncu. Gospod Globočnik nas je vabil v svojo mogočno domačijo, pa mu je Jožef povedal, da smo samo spremili dva viatica studiosa – našega Janeza in Lotričevega Matevža. Gospod Globočnik je potrepljal po rami resnega fantina, ki je še kot otroče delal z Lotričevo družino pri njem.

Matevž in Janez sta zdrvela v kovačnico in tudi jaz sem stopila za njima. V nizki temačni kamniti hiši je troje mož kovalo razbeljene žebelje. Metali so jih v škafe z vodo. Dve ženski sta ohlajene žebelje polagali na dolge plohe, otročaji, najmlajši je bil še v dolgi rjavkasti kikli, pa so cveke polagali v lesene zaboje. Ena od žensk je stopila k Matevžu in ga pokrižala. Obrnila se je k meni:

– Že ves teden roma po svetu! Samo da je spet doma!

Prijela sem ženo za roko:

– Pri nas, pri Kajbetu v Loki, smo ga zadržali. Pametnega in pridnega sina imate!

Ženska se je hotela vrniti k delu. Matevž pa ji je nekaj dopovedoval. Vsi trije smo se odpravili na dvorišče. Gospod Globočnik se je obrnil k Lotričevi materi:

– Kar doma ostanite popoldne in skuhajte fantu kaj boljšega za južino!

Obrnil se je k Jožefu:

– Mi gremo pa k nam!

Janez se je držal Matevža in njegove matere in tudi jaz sem vstopila v nizko belo hišo na spodnjem delu Plavža. Lotričeva mati je povedala, da hodi vsa njena družina na delo okrog polnoči in se vrača domov šele popoldne. Zenske vlačijo s seboj celo dojenčke v zibelkah. V kovačnicah skuhajo ali pogrejejo južino. Domov hodijo le na spanje in da poskrbe za živino.

Na poti smo srečevali razcapane kosmate moške. Smrdeli so po žganju in umazaniji. Matevž se je obrnil k meni, kot da bi se hotel opravičiti:

– Hudi časi so! Vse več beračev tava od ene kovačije do druge, mi pa jim od svoje revščine dajemo medlo in sok.

Janez je umolknil. Videla sem, da se je fant zresnil, ko je prvič v življenju ugledal resnično revščino, o kakršni ne piše v bukvah. Matevž naju je spremil do Racovnika, do Globočnikove domačije. Mogočna podolgovata bela hiša v dva štuka se je kopala v zahajajočem soncu. Z osmimi okni gleda domačija na Racovnik in naprej na fužine in razkazuje Globočnikovo bogatijo in imenitnost.

V prostorni izbi – hiši – sem za dolgo belo javorjevo mizo zagledala Jožefa in Franco. Miza je bila obložena z rezinami belega kruha, z gnatjo, suhim želodcem in velikimi kosi orehove potice. V širokih čašah se je lesketala rumena rebulica. Gospod Globočnik je pravkar pripovedoval o strašni zimi, ki je z ledom vigenjicam prizadela veliko škode. Letos so bila kolesa pri fužinah tri mesece zamrznjena in sploh ni bilo vode. Lina se je oglasila:

– Pomislite, tri mesece! Naš oča so bili že vsi iz sebe, če je v Kotrmacu grapa zamrznila po tri dni in ni širila več vode. Letos pa tri mesece nismo delali!

Gospoda sta se menila o trgovini, o prodaji žebļev in o velikih stroških. Gospod Globočnik je tožil, da je kupčija s Trstom čisto obstala. Gospa Lina pa je pravila o gospodu učitelju Levičniku, ki si prizadeva, da bi v Železnikih odprli hišo, kjer bi varovali otroke, da jih babe ne bi vlačile s seboj v kovačnice. Letošnjo zimo so z malega mostka padli kar trije otročaji v vodo in utonili. Gospa je pripovedovala še o rokomavh in beračih. Gospod Globočnik in naš Jožef pa sta si nazdravljala k uspešnemu trgovanju.

Gospa Lina nas je peljala še v farno cerkev. Njen mož Jakob je dal postaviti nov križev pot. Poljanski malar Štefan Šubic je v cerkvi namestil skalnat božji grob. Okrog groba je z živimi barvami namalal prelepe podobe.

Poslovlili smo se od Janeza. Jožef je zlezal na kozla, s Franco pa sva sedli v kočijo. Ponosno smo se peljali mimo nizkih belih hišic, mimo vigenjc, skozi temno dolino mimo Češnjice in Fare v Loko.

Ko se je Janez prikazal čez teden dni v Loki in stopil v štacuno, fantina skoraj nisem spoznala. Nekam potegnil se je, temni kodri so mu padali na čelo in oči so mu žarele. Franca ga je zagledala skozi okno, saj sedi vse dopoldneve ob oknu, če ni na vizitah, da ji ne uide nobena gospa, ki drobi mimo Kocelija, in nobena kočija, ki drdra čez Plac. Priskakljala je po štengah v vežo, fantina objela in že začela vihati nos:

– Kakšen pa si? Nov gvant, pa čisto zmečkan in zamaščen!

Janez se je zasmel:

– Mami, z Matevžem sva spala v senu, pa tudi po hlevih pa pod Ratitovcem v gozdu pod smrekami.

– Zakaj sem te pustila samega po svetu! Pozabil si, da si Kajbetov!

Jožef je sinu stisnil roko:

– Pripoveduj!

Janez je sedel na klop ob pultu. Spominjal me je na čase, ko so prav na tej klopi posedali loški študentje in smo sanjarili o novih cajtih.

Janez je začel pripovedovati:

– Z Matevžem sva le eno noč prebila v Železnikih. Od polnoči sem bil z Lotričevimi v kovačnici in tudi jaz sem polagal ohlajene cveke v sode.

Franca je ogorčeno zavila oči. Janez je nadaljeval:

– Zjutraj sva z Matevžem odromala v Zali Log in se oglasila v župnišču.

– Saj te je gospod fajmošter Luka vendar spoznal? se je oglasila Franca.

– Gospod fajmošter Mrovle so bili dve leti v Loki, saj se spominjata, ko je hodil k nam na kofe, se je obrnila k Jožefu in meni.

Janez je povedal:

– Matevža so gospod župnik priporočili v Ljubljani in mu preskrbeli košto pri bogatih družinah. Ko se je Matevž zahvalil gospodu in mu pokazal spričevalo, so naju pogostili z mašnim vinom in belim kruhom.

Jožef je zajedljivo dejal:

– Ti si pa gvišno svoje papirje obdržal v žepu!

Janez je očeta preslišal:

– Gospod so nama tako lepo govorili o naši slovenski šprahi in o nalogah, ki jih imamo študentje do našega jezika.

Franca se je spet oglasila:

– Kaj boš s kranjsko špraho, samo tisti tvoji bajtarji in cvekarji govore kranjsko, gospoda pa nemško.

Janez ni ugovarjal materi, meni pa je bil naš študent čez vse všeč.

Drugo jutro sta se fanta povzpela v Sorico. Pot je bila slaba, brv brez držajev. Janezu pa se je zdela vas najlepši kraj na svetu. Fanta sta lezla čez Soriško planino do Rosta. Janez je povedal, da so jima soriški gospod župnik Mulej povedali, da so kraj tako poimenovali bavarski naseljenci, ker so tam počivali – ausrasten über den Berg – mi pa ga moramo klicati po naše Počivalo. Manj kot v eni uri sta fanta splezala na Ratitovec. Skoraj bi se izgubila, zakaj znamenja – kažipote –, ki so jih postavili gospod župnik Mulej, so nevihte uničile.

– Pa se je izplačalo! Kaj vse sva videla s te visoke gore, najlepši je bil pa visoki Triglav! je Janez kar žarel od spominov.

Franca pa je potegnila fanta za dolge zmedene temne lase:

– Kar v pralno kuhinjo! Tam se očedi, potem pridi pa v jedilno sobo! je trezno odločila.

Komaj sem še vprašala:

– Kje imaš pa Matevža?

– Globočnikov gospod so ga odpeljali v kočiji v Železnike.

Franca je začudeno pogledala sina, Janez pa se je zasmel:

– Mami, veš studiosus viaticus je že na pol gospod!

Šele pri južini, ki jo je Franca posebno skrbno pripravila, smo slišali, kaj vse se je fantoma prigodilo na rajži. Rozala je pogrnila mizo v jedilni sobi in nanosila nanjo naravne telečje zrezke, pa s česnom, limono in peteršiljem naribano svinjsko ribico, pa ledeno solato z vrta, pa peso in kisel fižol v stročju. Pa še torto je Franca spekla za fantina. Jožef se je nekam

kislo držal zaradi košteng, pa sem videla, da je zadovoljen, da ima sina spet doma.

Janez pa je pripovedoval, kako sta se z Ratitovca z Matevžem kar spustila po ridah proti Bohinjski Bistrici. Ogledala sta si velikansko Bohinjsko jezero pa tudi slap Savice. Matevžek je tam prav pod slapom povedal besede iz Prešernovega Krsta:

Slap drugo jutro mu grmi v ušesa;
junak premišlja, kak' bolj spodaj lena
voda razgraja, kak' bregove stresa
in kak' pred njo se gore ziblje stena,
kak' skale podkupuje in drevesa,
kak' do nebes leti nje jeze pena! –
Tak se zažene, se pozneje ustavi
mladenič, Črtomir pri sebi pravi.

– Pameten fant, tale Matevž, je nenadoma spregovoril Jožef. – Fantin dobro ve, da so vse prisege in visoke besede iz mladosti kot pena, pozneje pa je glavno delo in skrb za kupčijo.

– Matevžek je res priden in pobožen fant, saj sem to že takrat videla, ko je prišel k nam! je dodala Franca.

Janez pa je že pripovedoval, da sta fantina drvela še na Koprivnik in prespala v farovžu pri gospodu župniku Završniku:

– Gospod so naju peljali k slapu Završniku, ki so ga lani sami odkrili.

Nato sta se fantina spustila v blejsko kotlino. Ves dan sta se podila po Bledu, kopala sta se v jezeru, tam zadaj za Toplicami, in celo z romarji sta se peljala v velikem čolnu na otok.

Ko sta tako pohajkovala mimo Riklijevih Toplic, kjer so ob jezeru sedeli nališpani tuji letoviščarji, ju je prepoznal gospod Globočnik. Pravkar se je vrnil z Jelovice in v imenitni Riklijevi oštariji pil pivo.

– Veš, mami, pa nama je naročil sladoled s smetano pa še dva velika kosa torte!

Franca je pozabila na Janezovo zmečkano obleko, na umazane roke in ušesa in planila:

– Pa vaju je tako umazana in v povaljanih gvantih vzel v kočijo?

– Še več, je Janez resno odgovarjal, – gospod so govorili z nama v slovenski šprahi. Matevžu so obljubili, da mu bodo še naprej pomagali pri šolanju. Ko se je Matevž hotel zahvaljevati, so gospod dejali, da bo največja zahvala, če bo še naprej tako pridno študiral in bo nekoč dober fajmošter v Železnikih. Tudi mene so vprašali, če se bom učil za gospoda, pa sem jim povedal, da vam bom, gospod oča, pomagal v štacuni.

Jožef je prenehal z jedjo in zadovoljno prikimal sinu. Franca pa ni mogla držati jezika in je sitno dejala:

– Nič se še ne ve, kaj pa, če bomo tudi pri Kajbetu imeli novo mašo!

Vakance so minevale. Janez je pomagal v štacuni in Jožef je bil čez vse kontent. Jaz pa sem vedela, da je fantinu Ljubljana segla v glavo in da več misli na špacirence in na igre s sošolci kot pa na kupovalce in na štacuno.

Ob Vseh svetih so gospod pater Justinus spremili našega Janeza v Ljubljano, v novo šolo, v Alojzevišče. Vanjo so letos sprejeli triintrideset učencev za drugi in tretji razred. Gospod pater so povedali, da imajo internatski gojenci – tako pravijo študentom, ki so v Alojzevišču – veliko sobano. Na desni strani so šolske klopi in tabla, na levi pa ima vsak šolar svoj pult in leseno skrinjico, ki jo je prinesel od doma. Dopoldne se fantini učijo v razredu, na desni strani velike izbe, in gospodje jim razlagajo vse tisto, kar se drugi dijaki uče v gimnaziji. Popoldne pa se gojenci presele na levo stran k pultom in tam ponavljajo, česar so se učili v razredu. Na prostornem dvorišču pa se razgibavajo, igrajo se z žogo in sprehajajo se. Enkrat tedensko pa vodijo gojence k nauku v šentklavško cerkev, k maši pa hodijo vsako jutro v domsko kapelo.

Franca je bila čez vse zadovoljna in v mislih je že gledala našega fantinčka pred oltarjem.

Življenje pri nas pa se je čisto spremenilo. Pri južini govorimo le še o kupovalcih, o strašni draginji, o robi, ki jo je Jožef naročil v Ljubljani. Jožef je pripovedoval, da prekupčevalci kupujejo kar naprej vse žito po vaseh in revežem kri izpod nohtov pijejo.

Pater Justinus

Franca je zavzdihnila:

– Reši nas prekupcev, odrtnikov, o Gospod!

Franca pa se najraje pogovarja o cerkvenih rečeh, o prenovljeni cerkvi sv. Jakoba, o tolarjih, ki so jih loške gospe zbrale za obrtnike, pri tem pa me pomenljivo pogleduje, ker ji nisem dala še nič.

Prejšnji teden pa se je oglasil v štacuni Trillerjev gospod, ki je jezični dohtar v Ljubljani. Povedal je, da je srečal v licejski knjižnici srbskega učenjaka Vuka Karađića. Skupaj sta pregledovala rokopise našega učenjaka Jerneja Kopitarja. Trillerjev Korl se je obrnil k meni:

– Neža, ne pozabi na lubniške kresove! Skozi temo nam svetijo.

Po deželi divja huda nadloga – kolera. Zahrbtno napada ljudi in nobena reč je ne ustavi. Samo na Kanalskem, Tolminskem in Bovškem je pomorila dvesto dvainštirideset ljudi. Kmetje s Selškega so povedali, da se širi od Kroke proti Selcam. Ženske v Selcih so trikrat orale okoli vasi, da bi pregnale hudo bolezen. V Železnikih pa hodijo vsako jutro za procesijo od Železnikov do Zalega Loga.

Hvala Bogu! Loko je kolera izpustila in pri nas se veselimo še kar dobre letine in cerkvenih praznikov. Pa je le neki mazač tudi v Loko prinesel zdravilo zoper kolero. Kar pred cerkvijo sv. Jakoba je prodajal po tri posušene koščke belega kruha. Na vsakem kosu so bili na eni strani trije križi, na drugi pa je pisalo KABURA. Kruh je pomakal v mastno župo, ljudje so ga pa kupovali. Pa so pravili, da je bil kruh navdan in ljudi ni obvaroval pred boleznijo, narobe, zboleli so po njem.

Zapisati moram, da smo na Placu še vsi zdravi in se veselimo lepega vremena, bogatih žegnanj in še celo v Ljubljano smo se odpravili.

V Ljubljano se je pripeljal 17. listopada 1856 cesar s svojo družino, cesarico in malo princezo Zofijo. Že ob sedmih zjutraj so se odpeljali z vlakom z Dunaja, zvečer pa smo jih pričakali na ljubljanskem štacijonu. Tudi mi trije z Jožefom in Franco smo se s kočijo pripeljali iz Loke, da bi videli in pričakali visoko spoštovane vladarje. Jožef je zapeljal našo kočijo k Moharju v Špitalskih ulicah na dvorišče gostilnice pri Slonu. Naročil je izbo s tremi posteljami v prvem štuku.

Medtem ko je Jožef poskrbel za konja, sva s Franco stopili na dvorišče. Mlad fantin z Gorenjske je za dva krajcarja kazal čudno živinče, podobno teletu, glavo pa je imelo kot jelen. Fantin je povedal, da so čudno spako pripeljali izpod Zelenice in da je njegova mati krava, oče pa jelen. Žijali smo v ubogo živinče, pa še štiri krajcarje sem plačala.

Franca je nekaj slišala o novih Zalarjevih toplicah. Novi lastnik gostilnice pri Slonu, gospod Zalar, je sezidal v mogočni hiši toplice. Franca me je zvlekla v veliko pobeljeno izbo. Para se je vlačila po stenah, dišalo je po vlagi in milnici. Mogočna ženska v belem predpasniku nama je povedala, da si lahko izbereva gorke toplice v kadeh ali pa mrzlice ali pa soparnice, ki jim pravijo rusovske kopke. Ženska je pravila, da je voda bistra studenčnica izpod Turna. Ko so napeljevali vodo izpod Turna za vojaško pekarnico in mestno štirno na Placu, so jo speljali še v gostilnico pri Slonu. Franca bi nad vse rada poskusila toplice, pa se ji je zdelo škoda ogromne koštenge, saj stane kopka v soparnici deset krajcarjev, tople kopke v lesenih kadeh dvajset krajcarjev, v kamnitih pa celih trideset krajcarjev.

Jožefa sva pričakali v veliki svetli izbi v prvem štuku. Vsi trije smo šli čez Plac, mimo Šentklavža proti Janezovi šoli. Vrtar nam je pokazal pot v

refektorij. Za dolgo mizo je sedel kmetski oča s fantinom. Skozi okna smo videli na dvorišče. Gojenci so kljub mrzlemu vremenu bili žogo, v kotu ob ograji pa so podirali kegle. Janeza sem zagledala, kako špancira z Lotričevim Matevžem po dvorišču.

Vstopil je duhovni gospod prefekt Košmrl. Prijazno je pozdravil kmet-skega očanca. Gospod je vstal in hotel gospodu poljubiti roko:

– Kako smo veseli, zdaj je vseh skrbi konec. Še nikoli našemu Jaku ni bilo tako dobro: dosti košte, topla izba, pa še srebrne dvajsetice mu dajete, ko vam streže v Šentklavžu.

Gospod pa se je obrnil k Jožefu:

– Prav je, da ste prišli, boste vsaj videli, kako žive naši fantje. Janez je menda kar zadovoljen pri nas. Latinski in nemški jezik mu še delata težave, vztrajen je in priden, bo že nekako šlo na javni izkušnji pri profesorjih na gimnaziji.

Jožef se je zresnil, a ga je gospod prefekt potolažil:

– Pri klavirju je pa vaš Janez najboljši. Gojenci imajo svoj pevski zbor in prepevajo v kapelici, Janez jih pa spremlja z orglami.

Franca je kar zrasla v svojem širokem židanem gvantu z malo krinolino in nabranimi rokavi. Črn klobuček ji je čepel na vrhu gostih rjavih las. Pripela si ga je z dolgo srebrno iglo, ki je imela na koncu brušeno glažovnato plavo kroglico.

Gospod prefekt se je prijazno obrnil k meni:

– Gospodična Agneza, vesel sem, da sem vas srečal. Janez mi je pripovedoval o vajinih pogovorih. Fant je med najbolj vnetimi Slovenci v razredu.

Gospod so dovolili, da gre Janez z nami v mesto in ostane do štirih popoldne.

Hodili smo po mestnih ulicah, po trgu med branjevkami in kmeticami v širokih krilih s predpasniki in z rutami na glavi. Med njimi so hodile mestne gospe v širokih pisanih kiclah, čez obraz pa so si čez široke klobuke zavezale temne tančice. Jožef se je obrnil k Franci, ki je z dopadenjem gledala mestne gospe:

– Babe mislijo, da bodo z dragimi tančicami privabile bogatega moža. Ne vedo, da se dobri gospodarji boje dragih tančic in pisanih cap, ki so nadomestile staro dobro robo.

Janez je hotel, da gremo na Grad ali vsaj pod Turen, Franca je hotela k prijateljici gospe Hallada v Špitalsko ulico, jaz pa bi rada še enkrat videla redutno dvorano, kjer smo 1848 tako korajžno govorili o naši svobodi. Jožef pa nas je odpeljal v gostilnico gospoda Zalarja. Naročil nam je velike porcije mešanega golaža in vampov, ki so bili res čez vse okusni, pa še vsakemu, tudi Janezu, velik vrček belega pira.

Zadovoljni smo odšli v našo izbo in Franca je Janezu naložila v veliko škatlo orehovih štrukljev, pa prekajenih suhih klobas pa še suh želodec iz Davče.

Fant se mi ni videl preveč zadovoljen, kar naprej je spraševal Jožefa za uro in videli smo, da komaj čaka, da se bo vrnil med sošolce. Pa sta le šla z Jožefom na dvorišče in v hlev, da je Janez pozdravil konja Miška od Kronbirta, ki nas je pripeljal iz Loke, pa še našo staro kočijo je z roko pobožal. Pa sta v hlevu spoznala fantina, ki je bil le malo starejši od Janeza:

Jamarjevega Ceneta. Fantin je prišel z gorenjskih Gorjuš in je v gostilnici pri Slonu služil za malega hlapca.

Vsi trije smo spremljali Janeza do Alojzevišča. Hudo nam je bilo, ko smo se rokovali, saj smo vedeli, da fantina do božiča ne bomo več videli.

Zvečer smo stali ob hišah v Špitalskih ulicah. Čakali smo visoke goste. Gospa Hallada je s svečami in leščerbami razsvetlila okna v izbah, kjer je bil naš študent lani na erpergi. Videla sem jo za šipami, kako leta od okna do okna in pripravlja umetno rdečo razsvetljavo.

Po ulicah se je pripeljalo kar deset razkošnih kočij. V prvi so sedeli soldati s sulicami, nato pa je pridrdrala z rožami pomalana kočija z našimi gosti – cesarjem, cesarico in malo princezo Zofijo. Gledala sem Zofko v dolgem belem gvantu z zaručanimi rjavimi lasmi. Smehljala se je in mahala z ročicami. Za cesarsko kočijo so se pripeljale črne kočije z ljubljanskimi mestnimi očeti in drugimi imenitniki. Nato pa je prikorakalo dvesto študentov z baklami. Prišli so z gimnazije, realke in dveh latinskih šol. Vsi so bili v ozkih temnih hlačah, ozkih jopičih in špičastih kapah. Kako ponosni smo bili na našega Janeza!

Z množico smo se pomikali proti škofijski palači. Mesto je bilo svetlo kot podnevi, saj ga je tudi razsvetljevalo dvesto novih gaznih lamp, na oknih pa so gorele sveče v vseh barvah in risale zvite sence po ozkih ulicah.

Cesarska družina je izstopila iz kočije. Visoko častiti gospod knezoškof so jih pričakali pred palačo in vodili v škofijske sobane.

Študentje so se strnili pod okni. Zaslišala sem mogočno pesem gospoda Karla Hueberja, ki so jo pred leti prepevali loški študentje. Iz mladih grl je zadonelo:

Krajna mati
v svojem zlati
draga naj živi!

Zjutraj smo se odpeljali proti Loki. Tiho smo sedeli v kočiji. Jožef je kočijažil, nič nismo govorili in tudi jaz nisem premišljevala o starih cajtih. Vso pot mimo Vižmarij, Medvod, Sore, Pungrta in Suhe sem gledala napol gole veje, ki so letele ob poti, v meni pa je donela mogočna pesem iz mladih grl. Začutila sem, da je seme, ki smo ga pred leti trosili med Slovence, pognalo drobne klice, čeprav takrat nismo mislili, da se bomo še zmeraj kot hlapci klanjali tujim gospodarjem.

Loka, 8. februarja 1857

Strašne nadloge so se zgrnile čez nas. Čudna znamenja se prikazujejo. Prejšnji teden sem videla prikazen, o kateri ljudje še danes govore in celo Novice so pisale o njej.

Okrog desetih dopoldne sem stopila v svojo izbo, katere okna gledajo proti Ljubljani. Nebo je bilo čisto rdeče in obsijano s soncem. Ogromna mavrica pa se je vila od Kamniških planin do Šmarne gore. Jožef je zaklenil štacuno in vsi trije s Franco smo z oken rdečega salona strmeli v nebo prav do poldneva. Popoldne je Zofkeževa Johana pravila v štacuni, da se nam približujejo hude reči, da bomo že še videli, kaj vse nas še čaka.

Pa je res hudo. Cesar zahteva samo od Kranjske 1319 rekrutov, noben fantin se ne sme več odkupiti, pa je med ljudmi pravi preplah. Agenti hodijo po kmetih in za drage tolarje obljudljajo, da bodo gruntarjem rešili sinove pred vojaščino, nato pa pravijo, da fantina nikakor ni mogoče sfragati. Fantje uhajajo v Jelovico, soldatje pa jih love in gonijo v Tolmin. Bojimo se vojske z Lahom. Do sedaj smo le poslušali in brali o njej, sedaj se nam pa vse bolj bliža.

Tudi kolera ne pojenja. Gospod prifarski dekan Kramer so v nedeljo z lece povedali, da je dobrovoljni svet zoper kolero razglasil, da nas je doletela božja kazen, ker zanemarjamo cesarske postave, ker smo se predali požrešnosti in groznemu napuhu. Gospod so še povedali, da za kolero ni druge arcnije kot božja milost. Kleče smo prosili Vsemogočega, naj se utolaži v svoji jezi in nam s to šibo v svoji veliki milosti prizanese.

Čeprav v Loki ne govore še o bolnih, smo prebrali v Novicah, da je na Kranjskem umrlo za to strašno boleznijo že dva tavžent šeststo šestinštirideset ljudi, ozdravilo pa jih je štiri tavžent osemsto triinštrideset.

Stari gospod dohtar Grbec so menda dejali, da prave cifre obolelih in umrlih ne bomo nikoli izvedeli. Povedali bi jo lahko samo duhovni gospodje, ki pokopujejo mrtve. Zadovoljni smo bili, da je naš Janez v Ljubljani, za visokimi zidovi Alojzevišča, kamor ta morilska bolezen ne seže.

Pa je bilo drugače!

V nedeljo predpoldne so stopili v štacuno duhovni gospod Kemperle, prefekt našega Janeza. Gospod me niso niti pogledali, kar mimo pulta so hiteli v kanclijo, ki je na koncu štacune. Glasno so nekaj dopovedovali Jožefu. Franca je gospoda videla skozi okno in je privihrala po štengah v štacuno. Vdrla je v kanclijo:

– Kje je? Kam ste ga odpeljali? sem zaslišala njen glas.

Gospod so pripovedovali, da je fantin obležal, pa so poklicali dohtarja Bežka, ki se je pravkar preselil iz Kranja v Ljubljano v hišo na ljubljanskem Placu zraven magistrata. Gospod dohtar Bežek je fantina zdravil s hudo drago arcnijo, pravim alopom iz snežniških zelišč. Sam gospod prefekt so arcnijo kupili v novi apoteki v Gradišču pri gospodu Ponikerju za 18 krajcarjev. Pa vse ni nič pomagalo in gospod dohtar Bežek so fantina sami odpeljali s kočijo v bolnišnico. Franca je zavpila:

– Moj fant, moj revček!

Hotela sem tolažiti Franco, pa se mi je iztrgala in brez pleta in gologlava letela čez Plac h Grbčevim. Čez čas sem zagledala Toneta, pa tudi Franco, ki sta stala ob Grbčevem koleslju pred Grbčevo hišo. Grbčev dohtar Tone je vstopil v našo štacuno in odločil:

– S Franco se bova peljala v Ljubljano. Pogovoril sem bom z doktorjem Bežkom. Moj sošolec je in kolega, saj je Bežek še nedavno zdravil v Kranju.

Z Jožefom sva prebila dolgo in moreče popoldne. Jožef je zaklenil štacuno in se zaprl v spalno sobo. Sedela sem ob oknu v jedilnici in gledala po Placu. Rozala je stopila v izbo in povedala, da po Placu že klepetajo, kakšna nesreča nas je doletela. Sosedova Johana pa bi rada nekaj povedala.

Johana je stopila v izbo. V roki je držala dve drobnj poleni. Začudeno sem jo pogledala.

– Neža, polenci sem ti prinesla! Na vrtu zloži dračja, nato pa toliko časa drgni polence ob polence, da se vkreše ogenj. Z njim zakuri dračje. Z Jožefom morata trikrat preskočiti plamen, da se vsaj vidva ubranita kolere!

Jožef je zaslišal glasove in vstopil v izbo. Razjezil se je in Johano napodil. Zaklenil je vhodna vrata in se vrnil k meni. Sedela sva v jedilnici, pa se nobeden ni dotaknil južine, ki sem jo postavila na mizo. Čakala sva in čakala.

Zaslišala sem drdranje Grbčevega koleslja. Ustavil se je pod našim oknom. Z Jožefom sva hitela na Plac.

V koleslju je sedela Franca, nanjo pa se je naslanjal Janez. Kako bled in kako brez moči je bil!

Stari dohtar Grbec je prihitel na Plac. S Tonetom sta izmenjala nekaj besed, nato pa sta dvignila fantina z voza in ga bolj nesla kot vodila v prvi štuk, v zakonsko spalnico. Z Jožefom sva stopala za njimi. Odgrnila sem posteljo in z vsem srcem molila in prosila Jezusovo srce in Brezmadežno, katerih podobi sta nad Jožefovo in Francino posteljo, naj nam ohranita edinega dediča in naslednika Kajbetovega imena.

Franca je sedla k sinu, oblekla ga je v belo platneno srajco, božala mu je suho roko in ga klicala. Tone se je obrnil k meni:

– Neža, pripravi izbo zraven kuhinje! Vanjo ne bo smel nihče, razen France in mene, ki bova skrbela za bolnika.

Franca je še vedno sedela ob sinu, dvignila ga je:

– Pri Janezu bom noč in dan, vse bom storila, samo ozdravite mi ga!

Z Jožefom sva v jedilno sobo prenesla Janezovo posteljo in ozek divan iz zakonske spalnice. Spet sta dohtarja podpirala Janeza in ga spravila med hladne platnene rjuhe. Franca pa je sedla k njegovi postelji.

Sedem tednov Franca ni zapustila izbe. Čez vse skrbno je stregla bolnemu sinu in skoraj ni zatisnila očesa. Ne Jožef ne jaz nisva smela v bolniško sobo. Pred južino pa je vsak dan prihajal k bolniku Grbčev Tone. Naročal mi je, kako naj pripravljam zdravila za bolnika, kako naj mu kuham rajž na vodi in prežganko iz bele moke in brez maščobe s čisto vodo. Jedi sem postavljala na stol pred vrata bolniške izbe. Franci pa je Tone nosil arcnije: tinkture, pravo živalsko oglje in ricinusovo olje. Pravil je, da je zdravniška učenost pri tej bolezni še mlada in omagljiva in da še nimamo pravega zdravila zoper kolero.

Stari gospod dohtar Grbec pa je prihajal popoldne v štacuno:

– Pa ga bomo rešili! nas je tolažil. – Janez je srečen, da ima tako mater.

Franca je pitala Janeza, ki je bil po letih odrasel fantin, kot nebogljeno otroče. Z žlico mu je nosila v usta prekuhano vodo in ga pitala z neslanim in nezabeljenim rajžem.

S Placa sem gledala v zaprta okna v prvem štuku. Videla sem Franco, ki je hodila dolgo v noč po medlo razsvetljeni izbi, posedala je ob Janezovi postelji in ga držala za roko., Mislim, da vse te dni ni zatisnila očesa in da je njena ljubezen Janezu vrnila zdravje.

Pomlad je silila skozi okna. Z Jožefom pa sva umirala od skrbi in hudega.

Velikonočni zvonovi so na velikonočno soboto pritrkavali pri Sv. Jakobu. Ljudje so se zbirali na Placu. Dišalo je po kadilu in poticah. Na oknih so gorele sveče. Naša okna pa so bila temna in zaprta.

Na velikonočno nedeljo zjutraj je Franca odprla okna. Z Janezom sta stala ob oknu in nas z roko pozdravljala. Srce mi je razbijalo v prsih. Tedaj pa je Grbčev Tone odprl vrata bolniške sobe in poklical Jožefa in mene, da sva po dolgih tednih stopila vanjo.

Ko sem zagledala nečaka, so mi silile solze v oči, glas ni hotel iz grla. Kako postaven in čeden je bil v dijaškem odelu, ko je stopal s sošolci po

ljubljskih ulicah. Sedaj pa sem zagledala na postelji drobno, zgrbljeno postavo. Obraz je bil star in gubast, čisto izsušen.

Prav do jeseni je Janez poležaval. Franca je skrbela zanj, kuho in hišo pa je še zmeraj prepuščala meni. Za Janeza sem kuhala tako, kot sta naročala gospoda dohtarja Grbca: sesekljanе zrezke iz kokošjega mesa, pa postrvi, pa prežganko z rajžem.

Gospod pater Justinus je skoraj vsak dan obiskoval nekdanjega učenca. Ponavljala sta latinščino pa nemščino pa zgodovino pa verouk. Na slovensko špraho sta pa pozabila.

Nekega dne pa je Franca pri južini dejala:

– Nič več ne bo šel v Ljubljano. Preveč se bojim, da bo spet zbolel!

Z Jožefom sva jo vprašujoče pogledala.

– Z gospodom patrom Justinom sva se zmenila, da ga pošljemo daleč od naših okuženih krajev, prav na švajcersko mejo, v Feldkirch, v kloster častitih gospodov jezuitov, ki mu pravijo Stella matutina – Zgodnja Danica.

Jožef jo je prestrašeno pogledal. Franca pa je položila na mizo majhen rožnat mošnjiček in stresla iz njega deset rumenih cekinov:

– Oča so mi poslali za Janeza, za njihovega edinega vnuka!

Loka 23. novembra 1860

Zgodilo se je, česar sva se z Jožefom tako bala. Janeza so novembra 1857 odpeljali v tuje dežele zaradi strahu pred hudo boleznijo in da se bo naučil tujih šprah. Jožef pa je le v štacuni dejal, ko sva bila sama:

– Česar peklenšček ne zmore, častihlepno babše stori – Franca hoče gospoda, pa konec!

Na dan svetega Frančiška, 4. dan oktobra 1857, prav na Francin god, smo se vsi Kajbetovi in pater Raymond peljali v Kranj. Poštni voz je iz Kranja našega fantina in patra Raymunda odpeljal čez Ljubelj na Koroško in še daleč naprej v tuje dežele. S Franco sva vekali, Jožef se je pa grdo držal, pa vem, da mu je bilo čez vse hudo.

Doma je vse prazno, drugače kakor v letih, ko se je fantin šolal v Ljubljani, pa smo ga obiskovali, pa tudi on je prihajal za vakance in za praznike v Loko.

Franca kuha, hodi na vizite in skupaj obiskujeva cerkvene veselice. Posebno imenitno je bilo, ko sva romali v Crngrob k posvečenju novih treh zvonov, ki jih je izdelal gospod Samasa iz Ljubljane. Gospod dekan Kramer so poskrbeli za novo udobno pot od Fare do Crngroba. Ko sva skozi hoste prispeli do crngrobske cerkve, se je kar trlo ljudi. Pravili so, da jih je priromalo iz Loke, Kranja in celo iz Ljubljane ter vseh okoliških vasi najmanj štiri tavžent. Gospod dekan so nam iz lece povedali, da tehta najmanjši zvon 550 funtov, tretji pa skoraj 2000 funtov, četrti, ki je bil vlit že leta 1807, pa je težak skoraj 4000 funtov. S Franco sva z drugimi romarji lezli v zvonik, ki ima kar dva sežnja debele zidove. Gledali sva vasi in njive, ki se vlečejo do Kranja. Franca pa je glasno prebirala napise na zvonovih. Posebno ji je bil všeč napis na novem zvonu:

K časti Marije hočem zmirom pet'
in vsem vernim glasno razodet'
de Jezus bo roko iztegnil
in moje dobrotnike vse požegnal.

Franca je vstopila v braterno svete Uršule za krščansko in bratsko opominjanje k lepemu življenju. Po sili hoče biti ta prva gospa v Loki. Gospode kapucinarje vabi na južine. Posedajo v rdečem salonu, Pater Justinus pa se spominja našega Janeza - svojega učenca, in pripoveduje o vzgojevališču Zgodnja Danica v Feldkirchu.

Z Jožefom pa garava od jutra do noči v štacuni. Le počasi se navajava na dunajske mere in vago, na dunajske sežnje, cente in funte. Hudi časi so prišli nad nas. Ljudje imajo vse manj denarja.

Jožef je doživel veliko čast. Izvolili so ga za občinskega moža. Vsako soboto zvečer poseda z občinskimi očeti v novi Guzelitovi gostilnici na koncu Placa. Kantonski predstojnik gospod Pajk, ki marljivo skrbe za ceste in za zunanjo podobo mesta, so dejali, da bi novo Guzelitovo poslopje lahko stalo tudi na Dunaju, tako veliko, pripravno in zalo je.

Gospod kupec in birt Juri Guzeli morajo biti strašno bogati, saj so 19. nedeljo po Binkoštih 1860 pripravili dan veselja za Ločane. Iz svojega premoženja so namesto starih kapel in križevega pota novo kalvarijo napravili na Hribcu pri podružnici sv. Križa v burgstalski posesti. Blagoslovili so jo prečastiti prednik sinov sv. Frančiška oče Kalist Omejc, vpričo silno obilnega pobožnega ljudstva iz loškega mesta in okolice. Gospod Guzeli so napravili tudi novo pot k cerkvi sv. Križa, ki stoji na vrhu Hribca.

Študent Janez Kaiba (iz medaljona)

V nedeljo pri južini pa je Jožef pripovedoval, da so gospodje pri Guzelitu veliko govorili o hudih cajtih. Lahki se med seboj koljejo in dobre ljudi preganjajo, Amerikanci se med seboj koljejo, Poljaki in Rusi se začenjajo klati, Serbljani pa se menda nameravajo s Turčinom klati, pa tudi Nemci se med seboj bodejo.

Oglasila sem se:

– Mi, Slovenci smo pa pozabili na velike besede, ki so 1848 odmevale iz Ljubljane, in na kresove, ki so naznanjali našo svobodo!

Franca je vpadla v besedo:

– Zadovoljna bodi, da imaš streho nad glavo in da njegova milost svetli cesar tako skrbe za nas!

– Posebno za naše fantine, ki jih pobijajo na Laškem! sem nadaljevala.

Jožef je pritegnil Franci:

Za ranjene in bolne vojake so odprli v Ljubljani dve novi bolnišnici. – Spet sem jezicala:

– Na Jelovici mrgoli vojaških begunov. Žandarji in graničarji pa rešetajo Jelovico in ujete fantine gonijo v Tolmin. V štacuni so pravili, da naši fantini

nočejo med regrute. Rdečo čebulo si polagajo na glavo, da dobe veliko in spačeno bučo, in ne morejo nanjo povezniti vojaškega klobuka. V desno oko si pa vtirajo mleček od regrata, da se jim oko zagnoji in jih ne potrdijo za soldate.

Spet se je oglasila Franca:

– Ali nisi slišala, da so gospod župnik v nedeljo pozvali fantine, naj gredo branit pravice svetega Očeta, ki ga hočejo prekucuhi napasti in poropati cerkvena posestva. Papeževi vojščaki se bodo zanj potegnili. Gospod župnik so prosili tudi nas ženske, naj pripravimo za ranjence cofanje in obvezila.

Čeprav vem, da ima Franca čez vse rada sina, našega Janeza, sem hudobno dejala:

– Franca, zakaj pa nisi Janeza, pa še tvojega Jožefa nagnala na Laško?

Franca se je dvignila in odfurjela iz sobe, tudi Jožef je odšel v štacuno. Mene pa je bilo sram in stisnilo me je pri srcu.

Jožef nas je naročil na list Zgodnja Danica. Gospod urednik Luka Jeran je že trikrat natisnil spise našega Janeza. Fantin pisari o lepotah Feldkircha in o veselicah, ki jim jih pripravljajo gospodje in očetje jezuiti. Fantinu je čez vse dobro in vživel se je v novi dom. Mislím, da nas je kar pozabil.

Zapiski Janeza Kaiba

Feldkirch, julij 1860

Že tretje šolsko leto sem na tujem, pri visoko častitih patrih jezuitih v vzgojevališču Stella Matutina - Zgodnja Danica - Jezusove družbe v Feldkirchu na Predarlskem.

Za vse koštenge, in te so bile čez vse visoke, samo stari oča gospod Schwarz so plačali za šolanje 350 goldinarjev, sta poskrbela moja mati in moj stari oča, ki je glažutar v Zagorju. Vpisali pa so me gospod pater Justinus iz loškega kapucinarskega kloštra. V tujino pa so me spremljali gospod pater Raymund iz švajcarskega kapucinarskega kloštra sv. Urbana. Gospod pater Raymund so se v loškem kloštru učili slovenskega jezika, da bi pridigali našim izseljencem v njihovi domači šprahi. Gospoda patra Raymunda sem dobro poznal, saj nas je loške fantine učil francoskega jezika in nam vtepal v glavo njihove nepravilne glagole in nemogočo izgovorjavo.

Mati in teta sta me opremili z novimi oblačili, napletli sta deset parov belih nogavic iz prave domače pavole, teta Ajka mi je sešila dvanajst srajc iz mehkega belega šifona. Na nogavice in na srajce je uvezla na rob moj monogram J K. Po nov gvant pa sva se z očom peljala v Ljubljano v štacuno h gospodu Albertu Tricherju. Oča so mi kupili storjen gvant z volnato vestjo in židano obvratnico, pa še črno pavoljno omrelo. Gospod oča so mi posodili svoj veliki okovani kofer iz svinjskega usnja. Teta Ajka in Rozala sta ga pomili in namazali s posebno mastjo za usnje.

Do Kranja smo se odpeljali z našo prostorno kočijo. Kofér smo naložili zadaj, gospod pater Raymund so priložili svojo torbo in veliko škatlo s slovenskimi bukvami. Loške ženske pa so jim prinesle še polno punkeljčkov s poticami, kolači in mesnino.

Iz Wiener Secretär, Wien 1829

Oča so sedli na kozla, mati in pater Raymund pa sta se spustila na mehka sedeža v notranjosti kočije. Teta Ajka je sedla na ozki sedež naproti matere.

Jaz pa sem splezal na kozla zraven očeta.

Slovo v Kranju je bilo kratko, mati so me stisnili v objem, teta Ajka me je poljubila na lice in dejala:

– Bodi srečen in ne pozabi na dom, na naš jezik.

Mati so jokali, oča pa so mi stisnili roko in vedel sem, da žele le eno, da se vrnem k njim v štacuno.

Vožnja s poštnimi kočijami je bila dolga in naporna. Ko sem z Ljubelja še zadnjič gledal v zahajajočem soncu našo kranjsko deželo, sem se počutil samega in zapuščenega. Dvakrat smo prenočevali v tujih deželah. Menjavali

so konje, mimo nas so hitele prelepe vasi, gozdovi v čudovitih barvah, modra čista jezera. Gospod pater Raymund so kar oživali, saj so se bližali svoji domovini, mene pa se je vse bolj lotevala žalost po domačih in po naši Loki.

Vožnja je trajala tri dni. Oddahnil sem se, ko smo zavili v ozko dolino in zagledali mesto, nad katerim kraljuje velikanski stolp gradu Schattenburg.

Na poštni postaji naju je sprejel gospod v jezuitarski opravi. Povedal je, da je prefekt v vzgojevališču in da mu je ime pater Paulus. Zlezli smo na širok voz in se odpeljali po ozkih mestnih gasah, mimo graščin in cerkva proti vzgojevališču. Mesto obdajajo visoki hribi in zdelo se mi je, da leži na dnu globoke globeli. Pater Paulus je pripovedoval o vzgojevališču Stella Matutina, ki je lani začelo z delom. Že prvo leto so vpisali devetdeset gojencev, pa se je število že drugo leto podvojilo, zato so sezidali še eno stavbo za gojence in tudi novo kapelo. Bal sem se, kako se bom znašel med množico razvajenih fantinov iz najbolj bogatih in plemenitih družin iz vseh mogočih evropskih mest.

Pater Paulus se je obrnil k meni, kot da bi bral moje misli:

– Z veseljem te pričakujemo. Gospod šolski oglednik Jožef Kohler študirajo slovanske jezike, pa komaj čakajo, da se pomenijo s teboj o slovenskem jeziku.

Pater Paulus je še pripomnil, da je penzionat Zgodnja Danica najlepši v celi provinci, ki obsega Münster, Gorheim, Aachen in Paderborn.

Pred nami se je nenadoma odprla dolina in sredi zelenih travnikov sem zagledal dve ogromni graščini v tri štuke s stolpiči na koncu stavb. Stavbi povezuje ogromna cerkev z dvema zvonikom. Sonce se je odbijalo od velikih oken, pred mogočnimi stavbami sem zagledal veliko polkrožno ozko zgradbo na zrezljanih podstavkih iz belega marmorja, pred njo pa veliko belo kapelo prav tako iz marmorja.

Toliko je bilo vtisov, pa sem vendar ves čas mislil na Loko in na strašno daljino, ki me loči od nje.

Gospod rektor doktor Klemens Faller so naju s patrom Raymundom sprejeli v svoji pisarni. Oba gospoda sta se pozdravila v francoski šprahi, meni pa so gospod rektor podali roko in mi zaželeli prijetno in bogu-dopadljivo življenje v ogjevališču.

Gospod Raymund so se poslovili in odhiteli na poštno postajo, mene pa je odpeljal pater Paulus v veliko sobano, ki je bila s plahtami razdeljena v dvanajst kamric s posteljo, umivalnikom, mizo in stolom ter obešalnikom za dnevna oblačila. Kofer sem pustil v oblačilnici, kjer so mi gospod pater oddelili dve polici v eni izmed širokih omar.

Nato so me gospod prefekt peljali na dvorišče in me predstavili skupini fantinov, ki so se podili za debelo pisano žogo. Gojenci so se ustavili pri igri in se nejevoljno ozrli v prefekta, ki jih je zmotil pri igri.

Gospod so dejali po latinsko:

– *Hic vobis condiscipulus Joanes Kaiba ex Carniolia.* – Kar po slovensko pomeni: Tole je vaš novi sošolec, naš gojenec Joanes Kajba iz Kranjske.

V učilnici so mi odkazali general prefekt častiti gospod oče Leiter ozko klop v prvi vrsti.

Fantini so zijali vame in nekaj šepetali med seboj. Gojenec, ki je sedel poleg mene v prvi klopi, pozneje sem izvedel, da je fantin baron Herzenberg s Prusije, se je naduto obrnil k razredu in po francosko zasikal:

– *Un puant rustre!* – Po naše: Smrdljivi kmetavz!

Brez besede sem pograbil zvezek, ki sem ga položil na klop, in se umaknil v ozadje dvorane, kjer so stale prazne klopi.

Sam sem sedel med štiridesetimi nališpani fantini, ki me niso sprejeli medse.

Drugi dan dopoldne so pri izbirni skušnji, ki smo se ji morali vsi gojenci podrediti iz verouka, latinščine, grščine, zgodovine, matematike in glasbe, gospodje profesorji, častiti očetje jezuiti, presodili, da sem med 163 učenci sedmi po znanju. Uvrstili so me v tretji letnik njihove šolske ustanove.

Preoblekel sem se v internatsko uniformo in postal eden izmed gojencev odgojevališča Stella Matutina. Ne razlikujem se več od grofov, baronov in bogatih meščanskih sinov. Vsi imamo enake obleke: ozke sivkaste kamižole z zlatimi knofi in ozke dolge hlače iz prav takega sukna. Rokave in ovratnik so nam obrobili s črnim žametom. Na zunaj ni več razlik med nami, razlikujemo se le po znanju in po spretnostih, ki jih kažemo pri igrah na dvorišču, pri ekserciranju in pri proslavah, ki se vrste čez vse leto ob cerkvenih praznikih.

Veliko sem se naučil v teh letih in veliko lepega sem doživel. Častiti očetje jezuiti ne skrbe samo za dušni blagor svojih gojencev, temveč prirejajo tudi lepe veselice in gojencem utrjujejo telesa in voljo. Gospodje profesorji – častiti očetje jezuiti – nas poučujejo vse predmete vsak dan v tednu v drugem jeziku, ob ponedeljkih v latinščini, ob torkih v grščini, ob sredah v nemščini, ob četrkih imamo prosto, ob petkih je pouk v francoščini; ob sobotah v italijanščini. Ob nedeljah pa poteka življenje v nemški šprahi.

Nekaj pa mi je napravilo življenje v Feldkirchu posebno prijetno in dopadljivo. Že v Ljubljani sem se rad učil klavirja, tu pa sem se že pri sprejemni izkušnji izkazal. Gospod general prefekt so me posebej priporočili učitelju glasbe, častitemu gospodu očetu Jakobu. Gospod profesor so mi razkazali posebno glasbeno dvorano in velik prostor za skupne vaje.

Za vsak klavir in za vsak harmonij imamo s steklenimi vrati ločen kabinet. Zavod ima sedem glasovirjev in dva harmonija s pedali. Vsak gojenec ima zase dve uri za orgle ali za klavir in še štiri ure za prosto vajo. Vsak mesec prirede častiti gospodje patri koncert. Najbolj izurjeni gojenci izvajajo večje skladbe na klavirju ali orglah.

Gospodje profesorji store vse, da se učenci čimbolj izobrazijo v glasbi, kolikor je največ mogoče pri mnogoterih predmetih.

Za sv. Alojzija, 21. junija, letos so dokončno dozidali internatsko kapelo, ki je 16 sežnjev dolga in 5 sežnjev široka. Pri otvoritvi je bila posebna pobožnost in jaz sem spremljal na veličastnih Cottage orglah latinsko hvalnico *Sanctissima Regina Coeli*, ki je donela iz skoraj sto deških grl. Nove orgle, tu jim pravijo fisharmonike, so gospodje jezuiti naročili v Stuttgartu. Imajo osem zapiral in pedale. Plačali so zanje kar 600 goldinarjev.

Gospodje očeti jezuiti pa niso pozabili na utrjevanje naših telesnih sposobnosti.

Vsak drugi dan od štirih do petih popoldne imamo oroževanje – ekserciranje. Od pomladi dalje nimamo ob četrkih pouka. Vsaka dva tedna pa napravimo velik sprehod od jutra do večera.

Na sprehodih imamo s seboj godbo, marširamo med piskanjem kakor vojaki in zraven prepevamo. Grof Frančišek Ksaver Kersenbrock je za generala. Na pohodu skozi vasi razpneмо bandero vzgojevališča.

Letos pa smo konec šolskega leta proslavili čez vse imenitno. Častiti

gospod rektor Klemens Faller so svoj god sv. Klementina, ki je 23. novembra, prestavili na 24. junij in tako združili dve veselici - konec šolskega leta in svoj osebni praznik.

Na predvečer smo imeli svečano večerjo v novi obednici. Gospod rektor so sedeli na posebnem dvignjenem sedežu, okoli njega pa častiti gospodje očetje jezuiti. Muzika s trobelnim orodjem je zaigrala gospodu rektorju za god. Grof Strachovitz je gospodu rektorju v imenu gojencev voščil za god. Nato so gojenci zapeli godovno pesem in penzionatsko pesem pa še pesem od cesarja. Jaz pa sem jih spremljal na klavirju.

Odšli smo na dvorišče. Zastavnik z banderom, ki je tako veliko kot gimnazijsko bandero v Ljubljani, samo da ni trioglato temveč kvadrataste oblike, se je postavil na sredo dvorišča. Okrog njega pa se je strnilo dvakrat po dvanajst gojencev. Dvanajst jih je nosilo glažovnate tulpe, v katerih so gorele sveče, dvanajst pa jih je imelo palice s tarčami iz papirja. Na eni strani je bil namalan cesarsko kraljevi orel, na drugi pa bilo z zlatimi črkami napisano Stella Matutina.

Ob sklepu te lepe veselice so z majhnim kanonom trikrat ustrelili, gojenci pa smo vpili:

– *Vivat Stella Matutina!* Vivat pater Rector!

Drugo jutro smo gojenci vstali že ob tretji uri zjutraj. V vrsti smo korakali z muziko in razpetim praporom do vasi Ruthe onkraj Rajna, nato smo se z vozovlakom peljali do mesta Borschach ob Bodenskem jezeru. Osemnajst ozaljšanih bark nas je prepeljalo na polotok v vas Horn.

Posebno čast, da v prvem čolnu prepeljeta častitega gospoda rektorja, sta imela grof Strohwitz in baron Humbracht. Gojenci pa smo se nagnetli v čolne in se spoprijeli z veslanjem. Kako sem bil vesel, da sem se še kot otročaj naučil v starem čolnu na Selščici veslanja!

Pred kosilom, ki smo ga imeli v gostišču Toplice, so nam dovolili gospodje očetje, da si sami ogledamo obalo Bodenskega jezera. Z bratoma Parr iz Londona, z Jeanom Humelaurjem in Pariza in Jakobom Schweghoferjem iz Monakovega smo odšli v kopališče Toplice. Norčevali smo se iz sošolcev s plavo krvjo, ki so s tankimi sprehajalnimi palicami promenirali po obali, nekateri pa so naduto sedeli v pletenih stoli v kavarnici.

Mi pa smo za dva krajcarja kupili vstopnice za kopališče in dobili še kopalna oblačila. Zapodili smo se v jezero, se potapljali, škropili drug drugega in tekmovali v plavanju. Spet sem bil srečen, da sem doma v Loki, ki jo objemata dve reki, Poljanščica in Selščica, in kjer se vsak otročaj nauči plavanja prej kakor pokončne hoje.

Domači švajcarski fantini so skakali s tri metre visoke lesene naprave, ki je stala ob bregu. Nališpani letoviški gostje, posebno gospe, ki so se sprehajale z otroki po senčni poti ob bregu, so fantinom metali bakrene švajcarske novce v vodo. Fantini so se potapljali in prinašali novce iz vode. Veselo so mahali z rokami in pozdravljali tuje goste.

Ne vem, kaj mi je bilo, mislim pa, da je bil napuh, kar me je potisnilo na stopnice naprave in na odskočno desko. Stal sem visoko nad modro vodo, ki je valovila v drobnih valčkih pod menoj. Sošolci v kavarnici in na promenadni poti so začudeno gledali v višino. Čisto natančno sem med njimi prepoznal pruskega barona Herzenberga. Odrinil sem se od deske in se na glavo pognal v modro globoko vodo. Sošolci na bregu so zaploskali.

V gostišču Toplice so nam pripravili dobro kosilo s prato, krompirjem

in solato. Gospod rektor pa so naročili za vsako mizo štefan belega švajcarskega vina. Gojenec grof Abrahamwitz je v nemškem jeziku slavil našo šolo, odgojevališče Stella Matutina, in se zahvalil očetom za trud, ki so ga imeli z nami. Grof Herzenberg je v westfalskem narečju čestital častitemu gospodu rektorju za god.

Govorili so še baron Giovanelli v laškem, baron Haza v poljskem, baron Tschudy s švajcarskem, plemeniti Franc Hummelauer v francoskem, brata Karl in Georg Parr v angleškem, jaz sem pa v slovenskem jeziku besedoval. Zahvalil sem se častitemu gospodu rektorju in častitim gospodom očetom za lepe ure, ki jih preživljamo z njimi v odgojevališču in na izletih, za znanje, ki so nam ga dali, in za vse lepote, ki so nam jih razkazali. Jaz osebno pa sem jim čez vse hvaležen, da smem govoriti v svojem domačem jeziku, v slovenščini, ki je jezik majhnega, a kulturnega in poštenega naroda na jugu avstrijske dežele.

Poleg gospoda rektorja je bilo z nami še šestintrideset patrov, doma jih je ostalo le šest. Pridružila sta se nam tudi šolski oglednik gospod Kohler in okrajni glavar iz Feldkircha.

Po kosilu so me poklicali gospod okrajni šolski nadzornik gospod Kohler. Pohvalili so moj skromni nagovor v slovenski šprahi. Dejali so:

– Slovenska beseda je gladka, čista ne le po izreku, ampak tudi po pomenu nepokvarjena.

Kako dobro mi je dela pohvala tako pametnega in izobraženega moža, kajti gospod šolski svetnik so večji vseh slovanskih jezikov, zunaj rusovskega, pa tudi nekaj jutrovskih jezikov in še angleškega, španskega, francoskega, grškega in latinskega.

Gospod rektor so najeli poseben vlak – ekstrazug – za nas. Kako velike koštenge so imeli samo za vožnjo!

V Borschachu smo splezali v vozove vozovlaka in se peljali tričert ure do Rutiške vasi. Spet smo se prepeljali čez Rajno. Nekateri smo pešačili in prišli domov ob desetih, nekateri so najeli vozove in se pripeljali v Feldkirch ob pol enajstih ponoči.

Spet odhajajo sošolci domov na vakance v svoje domove, jaz pa bom spet ostal v tujini, zakaj rajža do moje domovine je dolga in koštenge prevelike. Hudo mi je, čeprav mi bo lepo na pristavi v vili, ki so jo gospod rektor najeli v mestecu Hohenem na bregu Rajna, blizu Bodenskega jezera, za gojence, ki morajo čez vakance ostati v odgojevališču. Gospod rektor so naš počitniški dom opremili s telovadnimi orodji, ki krepe naše telo. Ob sončnih dneh smo na bregovih velikega jezera, veslamo in plavamo. Za našo dušno blaginjo pa skrbe častiti gospodje očeti, ki so z nami na pristavi. Dan začenjamo s sveto mašo v vaški cerkvi, popoldne pa v bližnji kapelici, ki je na vrtu naše pristave, molimo litanije in prepevamo.

Pravilo reda je namreč: *Omnia ad maiores Dei gloriam, Beataerque Virginis Mariae*. To je: Vse v večji čast Božjo in Device Marije.

Od doma mi veliko pisarijo.

Najdaljša in najbolj ljubezniva so materina pisma. Kako natančno prebira moja pisma in deskripcije naših veselic. Ponosna je name in rada bi, da bi se vrnil v Loko v duhovniškem oblačilu.

Očetova pisma so resna, pisari o štacuni, o hudih časih in o skrbeh, ki jih ima s kupčijo. Želi le eno, da se vrnem domov in nadaljujem delo v revni podeželski kramariji.

Namen der Zöglinge im Pensionate DER GESELLSCHAFT JESU STELLA MATUTINA in Feldkirch 18 58	
Alois, Frh. v. Altenburger	Franz, Frh. v. Bodeck
Josef, Frh. v. Altenburger	Carl, Frh. v. Bodmann
Franz Aldenhoven	Sigmund, Frh. v. Bodmann
Albert Ammann	Alois Böhler
Max Ammann	Fritz Boscarolli
Oscar v. Anacker	Carl, Frh. v. Böselager
Josef Arnolds	Wolfgang, Frh. v. Böselager
Albert, Frh. v. Ascheberg	Wilhelm Breitbach
Augustin Frh. v. Ascheberg	Ludwig Brenn
Albert v. Auer	Otto Broili
Leo Bartels	Josef, Frh. v. Buffa
Hugo Baumann	Simon Büttiker
Alexander Baumgartner	Josef Candlergher
Gustav, Frh. v. Bechtolsheim	Nikolaus Caspary
Rudolf, Frh. v. Berchem	Ludwig Caspers
Adolf, Frh. v. Berlichingen	Hermann Christ
Hermann Berna	Simon Clemens
Franz, Graf. Beroldingen	Wilhelm Clemens
Ernst v. Blacha	Eduard Coffey
Heinrich, Frh. v. Bleul	Tiburtius Cotte

Dr. v. G. Buschauer v. Feldkirch.

Prva stran seznama gojencev penzionata Zgodnja Danica v Feldkirchnu v šolskem letu 1858/59

Adolf Custodis
 Hermann Dahm
 Eberhard, Grf. Degefeld
 Alois Dialer
 Alfons, Grf. Diesbach
 Roman, Grf. Diesbach
 Leopold, Frh. v. Dietfurt
 Carl, Frh. v. Dorth
 Johann, Frh. v. Dorth
 Friedrich Dreckmann
 Carl, Frh. v. Droste - Hüls hof
 Carl Dürr
 Franz, Ritter v. Ehrenheim
 Carl Ehrle
 Franz Ehrle
 Otto Ehrle
 Clemens Eickholt
 Otto, Frh. v. Elmendorf
 Josef Emele
 Gustav Endres
 Bruno, Frh. v. Enzberg
 Rudolf, Frh. v. Enzberg
 Ernst Erler
 Franz Erler
 Daniel, Graf Esterházy
 Ludwig, Graf Federigotti
 Titus Ferrari
 Alois Fischer
 Anton Fischer
 Franz Firmanns
 Jacob Firmanns
 Hadrian Fleury
 Heinrich Fleury
 Josef Flunger
 Carl, Frh. v. Fournas
 Josef Fuchs
 Vincenz Gasser
 Ferdinand Gassner
 Heinrich Gatzel
 Ludwig Géron

Carl, Frh. v. Giovanelli
 Josef, Frh. v. Giovanelli
 Ludwig, Frh. v. Gohren
 Franz Greve
 Carl, Frh. v. Gudenus
 Josef, Frh. v. Gudenus
 Leopold, Frh. v. Gudenus
 Traugott Guldin
 Heinrich Haan
 Carl Haas
 Moritz Habtmann
 Eustats, Graf Hahn
 Josef, Graf Hahn
 Matthaues Haid
 Wilhelm Halberstadt
 Anton v. Haza - Radlitz
 Jgnaz v. Haza - Radlitz
 Philipp Heilmann
 Anton Helff
 Hermann Helff
 Constantin, Graf Hennin
 Heinrich, Frh. v. Herzogenberg
 Leo, Frh. v. Herzogenberg
 Albert, Prinz zu Hohenlohe - Bartenstein
 Heinrich, Graf Hompesch - Bollheim
 Eduard, Frh. v. Hornstein
 Emil Hüffer
 Engelbert Hüffer
 Julius Hüffer
 Emil Humann
 Franz v. Hummelauer
 Anton v. Hundbiss
 Richard, Graf Kageneck
 Johann Kaiba
 Carl Kah
 Ferdinand Kalt
 Emanuel, Ritter v. Kempter
 Adolf, Graf Schunising-Kerssenbrock
 Xaver, Graf Schunising-Kerssenbrock
 Alfons Kersten

Druga stran seznama gojencev penzionata Zgodnja Danica v Feldkirchnu v šolskem letu 1858/59
(Johann Kaiba)

Teta Ajka pa je še vedno vneto za zedinjeno Slovenijo, za ideje iz leta 1848! Napisala je:

– Vem, da ob vseh veselicah in svečanostih nisi pozabil na nas in na svojo domovino, ki tako potrebuje učenih in predvsem narodno zavednih mož!

Pater Justinus pa je napisal:

– Očetje kapucini smo veseli tvojih uspehov! Ne pozabi pa, da so zrasli na krvavih žuljih tvojega očeta. Vrni se čimprej domov in plačaj z umskim delom svoj dolg domovini in svojim domačim!

Pa sem se vendar odločil, da ostanem še eno leto v odgojevališču in dokončam šest razredov gimnazije.

Gorheim, 5. novembra 1862

Že pet let sem od doma.

Vse v meni si želi, da bi ostal na tem prelepem koščku sveta, sredi prijaznih, olikanih ljudi, sredi učenosti in prelepih pobožnosti, čeprav me vleče tudi domov, med svoje ljudi, k očetu, teti, materi.

Septembra je prišel v naše odgojevališče gospod šolski nadzornik Jožef Kohler in me poklical v refektorij. Pogovarjala sva se o moji domovini, gospod so mi pripovedovali o nalogah, ki jih imam do svojega jezika, do svoje daljne kranjske domovine. Povedal sem mu, da so gospod urednik slovenskega časnika Zgodnja Danica v svojem listu objavili že pet mojih spisov v slovenski šprahi. Pisal sem o praznikih in veselicah, ki smo jih imeli v našem kloštru. Dejal sem mu:

– Rad bi ostal pri vas! Tako se bojim povratka domov!

Gospod so me vprašujoče pogledali. Jaz pa sem nadaljeval:

– Nočem v štacuno, nočem vse življenje prodajati moko in cukar!

Gospod so se zazrli vame:

– Poskušali bomo, da boš sprejet v naš noviciat Gorheim v francoski Švici. Tudi za štipendium bomo poskrbeli, samo gospod oča ti morajo poslati dovoljenje, da se smeš učiti za duhovnika, ker nisi polnoleten.

Gospod Kohler so se res povezali s častitimi gospodi jezuiti v Gorheimu in oču sem poslal v francoski šprahi napisano potrdilo, da mi dovolijo vstop v jezuitski red.

Napisal sem;

Je, soussigné, Joseph Kaiba, domicelé à Lack, Haute Carniole, déclare consentir par la presente à ce que mon fils Jean Kaiba, né le 3. Juin 1842, Etudiant, s'engage dans les ordres.

Fait a Lack, le Juillet 1862 Joseph Kaiba

Kar po naše pomeni: Podpisani Jožef Kaiba iz Loke, Zgornja Kranjska, izjavljam, da s tem dovoljujem, da moj sin Janez Kaiba, rojen 3. junija 1842, dijak, vstopi v red.

Napisano v Loki, julija 1862, Jožef Kaiba.

Očetov podpis naj bi potrdila loški župan in glavarstvo v Kranju.

Oča niso odpisali, pa tudi goldinarjev za šolanje niso več poslali. Pa sem le odšel v Gorheim, v kloster za novince v francosko Švajcercerko v Domus Probationis.

Upal sem in nestrpno pričakoval očetovo dovoljenje.

Mati so mi poslali nekaj goldinarjev in obljubo, da bodo molili zame. Teta Ajka pa je pisala, da so oča čez vse žalostni pa tudi razjarjeni. Svetovala je, naj se vrnem domov in se sam pogovorim z očetom.

Vživel sem se v semeniško življenje. Kako rad v veliki biblioteki prebiram v belo usnje vezane stare svete knjige in se v svetli kapeli udeležujem cerkvenih obredov.

Včeraj pa so me poklicali gospod rektor in odredili, da se moram vrniti domov in prinesiti očetovo dovoljenje.

Iz dnevnika Agneze Kaiba

Loka 12. novembra 1862

Kar je Janez na tujem, je pri nas pusto in prazno. Fantin le malo piše, pa še to o samih veselicah in proslavah. Gospodje profesorji trikrat na leto poročajo, da se fant pridno uči, da se je izkazal pri igranju na orgle in na klavir in da je zdrav.

Bojim se, da se je fantin prevzel med gospodo in pozabil na dom.

Jožef z mujo spravlja skupaj goldinarje za šolanje.

V teh hudih časih so glažute gospoda Schwarza v Zagorju ugasnile. Gospod »švigerfater«, kot ga mora Jožef klicati, komaj preživlja sebe in ženo in ne more več skrbeti za vnukovo šolanje.

Zvedela sem, da je gospod Andrej Potočnik posodil Jožefu 412 goldinarjev. Hudo me je prizadelo, ko je Jožef prodal gozd pri Sveti Barbari.

Fantinu nismo pisali o tem, Franca ne pusti, hoče, da sin konča šolo. Z Jožefom pa komaj čakava, da bo Janez spet doma in da bo svoje znanje v tujih šprahah in v računstvu ponucal pri kupčiji.

V zadnjem pismu je Janez sporočil, da je skušnje dobro prestal in da so mu gospod rektor obljubili, da ga bodo poslali v francosko Švajcarsko v kloster v Gorheimu. Jožef naj bi podpisal nekakšen papir v francoski šprahi.

V soboto se je Jožef zgodaj vrnil od Guzelita. Zaloputnil je vhodna vrata in stopil naravnost v spalnico.

Takega vpitja še ni bilo pod našo streho. Jožef je klical hudiča, Franca pa je vreščala. Potem je vse utihnilo.

Vso noč sem se premetavala v špampetu in prosila Vsemogočnega, naj ubrani našo hišo pred grehom in nesrečo.

Zjutraj me je Jožef poklical v kanclijo.

– Nesrečna nadloga! Hoče v lemenat! – je izdaval. – Vstopiti hoče med jezuite!

Franca pa je srečna. Vsa se je predala veselju, da bomo dobili novo prifarsko cerkev. Zdi se mi, da v mislih že gleda Janeza, kako se vrti kot prvomašnik v novi cerkvi.

Staro cerkev bodo razdrli. Napravili so licitacijo za novo cerkev. Pa so hoteli mojstri iz Ljubljane skoraj trinajst tavžent za delo. Prifarci pa so se uprli in sklenili, da bodo sami sezidali cerkev za deset tavžent goldinarjev. Najbolj premožni in najbolj odlični gospodarji od Fare do Loke, med njimi tudi gospod župan Mohar, so šli za poroke. Franca je pridvela v štacuno in se zadrla na Jožefa:

– Te ni sram! Pa se ja ne boš potuhnil?

Jožef jo je začudeno pogledal.

– Veliko gruntarjev in skoraj vsi gospodje kupci iz Loke so šli za poroke za novo prifarsko cerkev. Prifarci in tudi Ločani kar tekmujejo z ofrom. Mi pa nič!–

– Saj veš, da sami komaj dihamo, – je Jožef mirno odgovoril.

Franca je hitela k vhodnim vratom in kar sama pribila nanje velik list papirja. Prebrala sem:

Ko lepa cerkev nam se bo zidala,
dobrotnikom tud' v raj bo pomagala,
kjer angel vse darove v venček vije.

Obrnila se je k meni:

– Da boš vse zapisala, kar bodo kupovalci darovali za cerkev!

Mene pa bolj kot nova cerkev skrbi, kaj bo z našim jezikom, kaj bo z našo Slovenijo.

Na Placu se šopiri nemška gospoda. Zbirajo se v gostilnici pri Črnem orlu, kjer so si uredili Kazino.

Že poleti je vstopila v našo štacuno Homanova Ivanka in kupila stožec cukra. Sklonila se je k meni:

– Nemški teater mislijo imeti. Mayerjev Maksl bo Romeo, – je pripovedovala.

Začudeno sem jo pogledala. Ivanka pa je nadaljevala:

– Svetnikova Maridl bo pa Julija.

Vsi, celo Jožef, smo se zasmejali.

Pa so loški nemčurji res za cesarjev rojstni dan, na 20. dan avgusta, v svojem Kazinu igrali nemško ljubezensko igro Romeo in Julija. Gostilniško sobo so napolnili z nemškimi uradniki iz sodnije in z gosti, ki letujejo v Vincarjih. Zbrali so celih enajst goldinarjev in jih odnesli na občino za reveže. Maksl in Maridl sta se še dvakrat šopirila na odru v Kazini.

V našo štacuno pa so spet pričeli prihajati gospodje, ki so bili vsa leta zavedni Slovenci, pa tudi špecerist in lesni agent iz Trsta gospod Rudolf Naglič, ki je kupil Strugarjevo Kanclijo na Placu in odprl špecerijo, se je oglasil pri nas. Gospodje se menijo o Čitalnici, ki so jo narodno misleči gospodje ustanovili v Ljubljani. Pripovedujejo o lepih veselicah in igrah, ki jih domorodci prirejajo v ljubljanski Čitalnici.

Oktobra so se zbrali v gostilnici pri Kroni gospodje graščak Detela, katehet Ignac Eržen, Kržajušev Matija, ki ima hišo na klanecu pri Sv. Jakobu, in učitelj Lovro Sadar. Dogovorili so se, da bomo tudi v Loki dobili Čitalnico.

Franca je prva izvedela, da bodo v Loki še pred Vsemi sveti odprli Čitalnico. Homanovi Ivanki pa je povedal učitelj Sadar, da bodo v Loko prišli k otvoritvi najbolj imenitni gospodje, menda celo spoštovani gospod doktor Bleiweis.

– Pa plesali bomo. – je hitela pripovedovati. Gospa mama so mi že pri Višnjerjevi Tončki naročili belo etaminasto obleko z volančki.

Celo Grbčev Tone je z učiteljem Sadarjem prišel v našo štacuno. Jožefu je pripovedoval, da so že izvolili odbor. Za predsednika Čitalnice so izvolili gospoda graščaka Otona Detela, za podpredsednika gospoda kateheta Ignaca Eržena, za denarničarja posestnika gospoda Matija Kalana-Kržajuša, za tajnika trgovca Rudolfa Nagliča in za namestnika tajnika učitelja gospoda Lovra Sadarja.

Tone je še povedal, da je deželna vlada končno le dovolila, da odpremo v Loki narodno Čitalnico, čeprav so se loški nemškutarji protivili.

Jožef je pripomnil:

– Menda so bili za Čitalnico celo gospod okrajni predstojnik Lavoslav vitez Hoffern.

Homanova Ivanka je pogledala skozi vrata:

– Pa bomo le Ločani prvi za Ljubljano dobili Čitalnico! – je brez pozdrava povedala.

Gospod učitelj Sadar se je dvignil in Ivanki pokazal prostor na klopi:

– Prva slovesna beseda bo že 23. dan novembra. Gospice boste morale poskrbeti za našo zastavo.–

Tone se je vendar obrnil k meni:

– Neža, ti si že leta 1848 pripravljala naše zastave, kokarde za nas, ki smo takrat s takim ognjem šli novim cajtom naproti.

Sadar je vpadel:

– Gospe bodo naštikale na slovensko zastavo napis, ki sem ga namalal na papir.

Z Ivanko sva se sklonili nad veliko polo papirja. Lovro je z velikimi črkami namalal nanjo: Vse za vero, vladarja in domovino!

Tone je nejevoljno zamrmral:

– Čudno, da nisi zapisal za estrajharsko domovino!

Sadar je pomirjevalno pokimal Tonetu:

– Veseli bodimo, da so nam dovolili ustanoviti Čitalnico!–

Ko sem zvečer sedela ob oknu svoje izbe in gledala valovite strehe na Lontrgu, sem pozabila na minula leta, pozabila sem, da nisem več mlado dekle, temveč zarjavela Kajbetova frajla. Toplo mi je bilo pri srcu in zdelo se mi je, da je tako, kot je bilo nekoč.

S kakšnim veseljem smo z zlato nitjo vezle črke na našo slovensko zastavo. Franca je s posebnimi vbodi risala posamezne črke. Smoletova Viktorica pa je ob robu napisa naštikala majhne rdeče nagelje in zelene roženkravtove vejice. Moram povedati, da nam je vezenje res uspelo in mislim, da smo loške ženske naštikale najlepše črke na zastavo čitalniškega društva.

Sredi priprav na otvoritev Čitalnice pa je prispelo Janezovo pismo. Jožef nam je naznanil, da se je fant odpravil na rajžo in da bo čez nekaj dni v Loki.

Loka, novembra 1862

Janez je doma.

Franca ga je pričakala v Kranju na poštni postaji, jaz sem pripravljala južino v veliki temni kuhinji. Nestrpno sem poslušala udarce ure pri Sv. Jakobu. Vsaj trikrat sem letela k Jožefu v štacuno, ki je sam prodajal špecerijo placarskim gospodinjam. Rada bi se pogovarjala o Janezu, Jožef pa je bil zaskrbljen in molčeč.

Zaslišala sva poštni voz, ki se je ustavljal pred poštnim poslopjem na drugi strani Placa. Jožef je zaklenil štacuno in hitela sva čez Plac.

Kako postaven in lep se mi je videl naš Janez, ko je stopil iz poštnega voza!

Franca ga je držala za roko in mu nekaj dopovedovala. Midva z Jožefom pa sva stala sredi Placa in zdelo se mi je, da naju fantin še opazil ni. Tedaj

pa je izpustil materino roko in hitel k nama. Z obema rokama naju je objel oba hkrati in obraz mu je žarel od sreče. Jožef je sinu stisnil roko in vsi štirje smo hiteli čez Plac v našo ponosno hišo.

Okna na obeh straneh Placa so se odpirala in Janez je z roko pozdravljal sosede.

Franca je namestila Janezovo posteljo v rdeči salon, fant pa se je naselil v svoji studentovski kamri.

Pri južini, ki sem jo čez vse skrbno pripravila, smo govorili le malo. Jožef je nalil zlati rizling v široke čaše in dejal:

– Na srečno vrnitev in na našo štacuno!

Franca je vzkliknila:

– Pa na Janezovo novo mašo!

– Na Slovenijo in na našo Čitalnico! sem vpadla.

Nihče se ni zmenil zame.

Jožef je povabil Janeza v kanclijo in do večera ni bilo nobenega na spregled.

Ze skoraj ob desetih ponoči sem potrkala na Janezove duri. Vsedla sem se na njegovo posteljo. Imel je rdeče oči in zdel se mi je prepadel in vznemirjen. Vprašujoče sem ga pogledala.

– Doma bom ostal, dokler se oča ne premislijo! je tiho dejal.

Pripovedovala sem mu o hudih časih, pa tudi o žrtvah, ki jih je pretrpel njegov oča, moj brat, zaradi njegovega šolanja. Čeprav me fantin ni kaj prida poslušal, sem mu pravila o našem boju za slovenske pravice, o nasilnosti nemške gospode in o ustanovitvi Čitalnice.

Drugo jutro je Janez odšel na vse zgodaj v Zagrad, mi pa smo se lotili vsakdanjih opravkov.

Včeraj popoldne pa je prišel v štacuno graščak gospod Detela in se pogovarjal z Janezom. Skupaj sta odšla v gostilnico pri Kroni. Tam so gospodje odborniki nagovorili našega fanta, da bo pomagal pri pripravah na svečano otvoritev Čitalnice.

Loka, 24. novembra 1862

Včeraj, v nedeljo 23. novembra 1862 smo v Loki odprli Čitalnico.

Kar stopetdeset domorodcev in domorodkinj se je pripeljalo v Loko. Cerkev sv. Jakoba je bila nabito polna, ko so se domačini in gostje namestili v klopi in se tudi stoje drenjali v obeh cerkvenih ladjah. Kako lepo je prepeval četverospjev ljubljanskih pevcev!

Po sveti maši je bilo svečano kosilo v gostilnici pri Guzelitu.

Vse popoldne so prihajali gostje iz Ljubljane, Kranja, Trziča in iz še bolj oddaljenih krajev.

Ob šestih popoldne smo se povzpeli v prvi štuk gostilnice pri Kroni, kjer ima naša Čitalnica svoje prostore.

Nad vrati sem zagledala napis: Dobrodošli!

Tudi avstrijska in naša slovenska zastava sta bili pri vhodu in zlate črke napisa Vse za vero, vladarja in domovino! so bile čez vse čedne.

Jožef, Janez, Franca in jaz smo sedli v drugo vrsto.

Jožef se je pozdravljal s tujimi gospodi, tudi z doktorjem Bleiweisom. Gospod predsednik Detela je govoril s starejšim gospodom, z Miroslavom

Vilharjem, znanim kraškim rodoljubom. Videla sem, da je k njima pristopil Grbčev dohtar Tone. Gospod Vilhar je vneto pripovedoval o novem časniku, ki ga namerava poslati med Slovence.

– To bo prebudilo naše ljudi. List bomo imenovali Naprej. Levstik ga bo urejal, sem prisluškovala Vilharjevim besedam.

Tone je odgovoril:

– Kako smo potrebni odkrite besede v teh temnih časih! Vsi nekdanji glasni rodoljubi so umolknili. Pritrjujejo le še besedam z lece in se gnetejo po procesijah in božjih poteh!

Na oder je stopil gospod predsednik Detela in pozdravil občinstvo:

– Dragi gospodje duhovniki, uradniki, učitelji, mestjani in posestniki! Grbčev Tone se je umaknil k steni in polglasno dejal:

– Sama purgarija! Kje so pa navadni ljudje, dninarji in kajzarji!

Gospod Detela je nadaljeval:

– Častiti gospodje, ljubeznive gospe! Namen naše Čitalnice je omika domačega jezika, napredovanje narodne zavednosti in društveno razveseljevanje.

Poslušalci so zaploskali.

– Spoštovani gospodje, prijatelji Čitalnice! Člani smo kakor ena družina in naše geslo je sloga in mir. Zato tudi ne nasprotujemo tujim Kazinam. Vsak po svoje naj dela v blagor naroda pa brez sovraštva.

Zaslišala sem žvižge, nekdo je zacepetal z nogami. Negodovanje so prekinili pevci, ki so zapeli Vilharjevo pesem Ne vdajmo se!

Gospod vodja glavne loške šole Ignacij Eržen je prebral pozdrave mariborske in celjske Čitalnice. Gospod doktor Valentin Zarnik pa je s Hrvatske prinesel najboljše želje tamkajšnjih Slovencev.

Spet so zapeli loški pevci, ki so se jim pridružili tudi ljubljanski. Zadonele so Jenkove besede:

Naprej zastava slave
na boj junaška kri! ...

Dvorana je pritegnila. Vsi so peli:

Z orožjem in desnico
nesimo vragu grom,
zapisat v kri pravico,
ki terja jo naš dom.

Besede so odmevale v tesni sobi, ljudje pa so vstajali in se nasmihali drug drugemu in si podajali roke.

Tudi Janez, ki je ves večer nemo sedel poleg očeta, je vstal. Stopil je na ozke lesene stopnice, ki so vodile na oder. Vsedel se je za klavir, ki je stal na odru.

Iz ozadja je stopila Smoletova Viktora. Črne lase si je spela v visoko pričesko, oblečena je bila v ozko belo obleko iz krepdešina. Izpod dolgega krila so se pokazali beli šolni z visokimi petami. Črne oči so ji žarele. Bila je čez vse zala.

Janez se je zazrl vanjo, nato pa zaigral pesem, ki jo je prav za to slovesnost sestavil in tudi zložil napev zanjo gospod učitelj Sadar:

Pa v Loki vesela
se v igred rodi,
ki nam oživila
je rož'co te dni.

C'lo bela Ljubljana
nas dons počasti,
zatorej naj zbrana
ji slava doni!

Da z duše ognjene
naj vzdigne se grom.
Bog živi Slovence,
Bog živi naš dom!

Strmeli smo v Viktoro, ki je tako lepo, jasno in nežno zapela godovno pesem naše Čitalnice. Ko je izzvenela zadnja beseda, smo molče čakali, nato pa je zadonelo ploskanje in vzklikanje.

Na oder se je povzpela Moharjeva Marijca, priklonila se je pred Viktoro in Janezom in Viktori izročila umetno spleteno košarico s prvim telohom. Viktora se je zahvalila dekletcu, se priklonila občinstvu in stopila za oder. K Janezu pa so pristopili loški in ljubljanski pevci in veselo zapeli:

Glažke nalimo si!
Tra-la-la-
Vun ga popimo vsi!
Tra-la-la-
En glažek al' pa dva,
to nam korajžo da!
Tra-la-la-

Preselili smo se v sosedni prostor in posedli za dolge mize. Janez je prinesel od šanka štefan zlate rebule, Franca pa je postavila na sredo mize velik papirnat pladenj z bobi. Dobila jih je na Homanovi stojnici. Gospa Homanova in Ivanka sta napekli grmado flancatov in bobov in jih darovali Čitalnici. Sami sta prinašali na dolge mize sladko pecivo. Gospodje so metali goldinarje v veliko pločevinasto škatlo z napisom Za Čitalnico! Doktor Bleiweis, ki je sedel s predsednikom Detelo pri sosedni mizi, je nazdravil najprej njihovemu veličanstvu cesarju, nato pa vsem možem, ki se jih narod slovenski rad spominja.

Učitelj Sadar je s kozarcem v roki hodil od mize do mize in nazdravljaval Čitalnici in naši lepi Loki, ki je med najbolj naprednimi kraji na Kranjskem.

Zaslišala sem glas, ki je bil močnejši od vseh in ki bi ga spoznala med stoterimi glasovi. Tone Grbec je stal sredi izbe in govoril:

– Nazdravljam spominu največjega Slovenca, našega vidca in preroka, Franceta Prešerna. Na današnji slavnostni dan nam sporoča:

V sovražnike z oblakov
rodu naj naš'ga trešči grom!
Prost, ko je bil očakov,
naprej naj bo Slovencev dom!

Loška meščanka (leta 1862)

Zaploskali smo, gospodje so s polnimi čašami stopali k Tonetu in trkali z njim.

Iz prve, sosedne sobe, so znosili stole. Godci so se namestili na odru. Gospod graščak Detela in gospa Moharjeva, žena loškega župana, sta otvorila ples.

Godba je utihnila in na sredo dvorane se je postavil gospod Karel Link, učitelj plesa iz Ljubljane. Gospodje čitalniški odborniki so ga najeli za svečano otvoritev Čitalnice. Mlade Ločane je že ves teden v čitalniških prostorih učil plesnih korakov.

Gospod Link je naznanil, da bodo zaplesali češki salonski ples besedo. Poprosil je plesalke, naj povabijo gospode na ples.

Dekleta v dolgih pisanih oblačilih so se priklanjala pred fantini v svečanih črnih salonskih suknjah.

Tedaj pa se je med stoli približala naši mizi Smoletova Viktora. Začudeno sem gledala lepega dekleta, ki je odločno stopila k Janezu in ga povabila na ples.

Zbala sem se! Fantin se v kloštru gotovo ni učil plesnih korakov.

Janez pa je vstal, se nizko priklonil vsiljivi deklini in jo pospremil v sosedno sobo.

Gospod Link pa je plesalcem v francoski šprahi naročal:

– *Tour de main.*

Dekleta in fantini so si podali roke in dvajset parov se je v dveh krogih vrtelo po dvorani.

Gospo Link je spet ukazal:

– *Balancé!*

Pari so se zavrteli v polki po dvorani.

Gledala sem samo Janeza in Viktoro. Dekle si je pripelo na obleko šopek belih telohov in lica so ji žarela od sreče. Zavrtela se je okoli Janeza in nato podala roko učitelju Sadarju, ki je plesal nasproti s Homanovo Ivanko. Dekleti sta s plesnimi koraki stopali na drugo stran vrste, gospoda pa korakoma za njima. Spet se je Viktora privila k Janezu in zaplesala sta v malem krogu dvojpolko na mestu. Godci so igrali. Janez in Viktora pa sta se vrtela kot bi plavala na oblakih. Kako lepa sta bila, kako usklajeno sta se vrtela v ritmu polke, se priklanjala drug drugemu, se vrtela vsak zase in se spet združila v neločljiv par.

Janez se je vrnil k mizi. Franca je jezno vstala in molče smo odšli domov.

IV

Iz zapiskov Janeza Kaiba

Loka, 25. novembra 1862

Po petih letih sem spet doma.

Kako nerad sem se odpeljal iz Švajcarske, iz prelepega doma patrov jezuitov v Gorheimu.

Pater Serafinus me je spremljal do poštnega voza. Za spomin mi je dal podobico Matere božje, ki stoji ob Sinovem križu. Vem, da je dojel, kako hudo mi je, kako nerad odhajam.

Čudno, ko pa sem se približeval našim hribom, ko sem na Ljubelju zagledal naše travnike in naše gozdove, ko smo se peljali ob Savi proti Kranju in ko smo se obrnili proti Loki, je vse v meni pelo od čudne sreče.

Mati me je pričakala v Kranju. Ko sva se peljala mimo Labor, Žabnice, Bitenj, Sv. Duha, Virmaš proti Loki, proti mojemu mestu, sem jo prijel za roko in ji povedal, da tako lepih krajev ni nikjer na svetu.

Na Placu pa sta me pričakala gospod oča in teta Ajka.

Pozabil sem na besede, ki sem si jih med vožnjo in že v domu Probationis izmišljal, da bom z njimi prepričal očeta. Bil sem srečen, da sem med svojimi, da me imajo radi in da so veseli, ker sem med njimi.

Ko pa so me po južini oča povabili v kancelijo zadaj za štacuno, me je zaskrbelo. Stiskalo me je pri srcu, ko sem gledal očetove posivele lase in njegovo nekam utrujeno in manjšo postavo.

Moral bi govoriti, moral bi zavpiti, da sem se odločil, da bom živel v drugem, lepšem svetu, da nočem biti vse življenje zaprt med špecerijo in sode octa in petroleja. Pa sva oba molčala. Brez besed sva razumela drug drugega.

Povzpел sem se v Zagrad, do Starega gradu in proti Kobili. Gledal sem Loko pod sabo, Kamnitnik, prifarsko pokopališče, majhne lesene bajte, ki

se stiskajo okrog prifarske cerkve, Lubnik, ki s svojo mogočno gmoto varuje Loko pred točo in neurji. Naše mestece pod gradom pa bi najraje objel. Zdelo se mi je, da gledam v posamezne hiše, da se pogovarjam s sosedi, s prijatelji iz mladosti s Placa in Lontrga.

Rad imam naše kraje, rad imam naše ljudi, vendar pa me vleče v svet, k poklicu, ki sem si ga izbral.

Zvečer sem se zaprl v kamro, v kateri sem prebival kot otrok in ljubljanski študent. Na majhni mizi so še moji notezi, svinčniki, črnilnik. Ob oknu je še majhna šolska klop, ki jo je stesal mojster Kržajuš, ko so me vpisali v prvi razred.

Pozno ponoči so se tiho odprle duri. Teta Ajka je vstopila v izbo. Vsedla se je na mojo posteljo.

– Hudo mi je zate. – je mirno dejala. – Vsi moramo naložiti nase svoj del trpljenja in stopati dalje.

– Nazaj hočem, nazaj moram, šel bom po poti, ki sem si jo izbral.

– Ne pozabi, Janez, da smo vsi garali za tvoje šolanje, da so oča prodali 3200 klafter bukovega gozda pri Sveti Barbari, da so se zadolžili in da se bojimo, da ne bo treba prodati naše lepe ponosne hiše.

Prepadeno sem gledal teto.

– Ali niso stari oča iz Zagorja plačevali za moje šolanje?

– Saj ne veš, kako je pri nas! Vse se podira, vse propada. Vojske z Lahi in s Prusi so nas spravile na beraško palico. Glažute v Zagorju so ugasnile, naša štacuna komaj diha, kmetje stradajo, fužine v Železnikih ne delajo.

Nenadoma sem se zavedel, da so naši garali in si pritegovali od ust, ko sem se jaz šopiril po tujih bogatih krajih, ko sem špansiriral ob Bodenskem jezeru, se postavljaj v lepi uniformi, igral klavir pri šolskih proslavah in veselicah in niti malo nisem pomislil, da ne spadam med sošolce, med grofe in barone in bogate purgarje. Nekaj se je prelomilo v meni. Prijel sem teto za roko in jo samo pogledal.

S teto sva se že, ko sem bil otrok, razumela brez besed.

Teta se je sklonila k meni in zašepetala:

– Vedela sem! Vse bo dobro!

Ostal sem!

Kot bolnik se vlačim po hiši. Pregledujem očetove knjige o rajtengah in vsako popoldne hodim h kapucinarjem.

Pogrešil sem starega častitega patra gvardijana Gregorja, ki je lani umrl. Pater Justinus me je predstavil novemu častitemu očetu gvardijanu očetu Ambroziju. Gospod gvardijan me je povabil, naj z novim siciljanskim načinom orgljanja seznanim brate v kloštru in naj spremljam njihov zbor na koru.

Oča so se vidno popravili. Spet delajo načrte za štacuno, spet se vozijo v Ljubljano po blago. Od veselja, da sem ostal doma, so kupili od gospoda učenika Podobnika stare fortepiani, ki so jih pred več desetletji naredili na Dunaju. Velikanski klavir smo namestili v rdeči salon zraven moje kamre.

Mami kuha špiže, ki sem jih imel rad, ko sem bil še otrok. Pri južini pripoveduje o cerkvenih slavnostih in o braterni svete Uršule.

Teta Ajka pa še zmeraj sanja o novih cajtih, o Čitalnici, ki so jo odprli v Loki, o Sokolcih, ki se zbirajo v Ljubljani, in o vojaščini, ki so jo poslali v Loko.

Oča bi se radi pogovarjali o štacuni in o kupčiji, pa vidijo, kako daleč sem še od teh posvetnih reči.

Prejšnji teden pa je prišel v štacuno gospod graščak Detela. Povabil me je, naj sodelujem pri proslavi ob otvoritvi loške Čitalnice. Res so me gospodje odborniki povabili v gostilnico pri Kroni. Pomagal sem jim pri sestavi programa za slavnostno otvoritev. Z učiteljem Sadarjem sva izbrala pesmi za pevski zbor.

Na otvoritvi, na katero je prišlo več slovenskih političnih veljakov, sem tudi jaz nastopil in spremljal pevce in gospico Viktoro Smoletovo s klavirjem. Gospica je prepevala Sadarjevo hvalnico loški Čitalnici. Gospodična Viktora me je celo zvlekla v plesno dvorano in kar zadovoljen sem bil, da so nas v odgojevališču v Feldkirchu naučili tudi olikanega vedenja in nekaj dostojnih plesnih figur.

Ko primerjam naše veličastne proslave v Feldkirchu z loško otvoritvijo Čitalnice, se mi zdi prizadevanje rojakov revno in skromno. Ko pa poslušam gospoda graščaka Detelo, pa soseda Kalana, pa učitelja Sadarja, pa našo Ajko, vidim, da imajo moji prijatelji nekaj, kar je več kot vsa mogočnost umetnih ognjev in vojaških parad z muziko: Radi imajo čez vse našo zemljo in naš slovenski jezik.

Loka, 16. oktobra 1864

Čprav sem v mislih še zmeraj več v Feldkirchnu in na Švajcarskem kot v Loki, je vendar življenje v domačem kraju napravilo svoje.

Oča, ki so ugleden loški meščan in občinski svetovalec, me vabijo s seboj v družbo loških gospodov. Posedamo v gostilnici pri Guzelitu ali pa v Čitalnici. Modrujemo o politiki, posebej o vojski z Lahi. Jezimo se na loške nemčurje, ki se podstavljajo v Kazini z nemškim teatrom. Največ pa govorimo o zidavi nove prifarske cerkve.

Lani spomladi so staro cerkev podrli, pustili so samo zvonik, da so lahko pritrkovali. Ko pa se je še zvonik sam od sebe zaradi starosti podrl, so možje sklenili, da sezidajo novo cerkev z dvema zvonikoma. V nedeljo, 20. dan junija 1863, smo imeli v stari cerkvi zadnje cerkveno opravilo.

Mati kar žare od speče, ker me gospodje kapucini vabijo v kloster in v prifarsko župnišče.

Zadnje cerkveno opravilo so imeli v stari prifarski cerkvi častiti gospod korar doktor Janez Zlatoust Pogačar. Gospoda poznam še iz časov, ko sem se šolal v Alojzevišču v Ljubljani.

Tako sem tudi jaz spremljal očete kapucine in posvetno gospodo, ko smo prenesli svete zakramente iz starološke cerkve v kapelico Matere božje. Sam gospod škof Jernej so blagoslovili okladni kamen za novo cerkev. V župnišču nam je gospod dekan Kramer pokazal veliko glažovnato posodo. Vanjo je položil zadnjo številko lista Zgodnja Danica, nekaj malo denarja, napis, da bodo cerkev zidali pod vodstvom gospoda Gindla, stavbenika iz Ljubljane, in velik pergament s podpisi vseh, ki so pomagali z ofrom in obljubili pomoč pri zidanju nove mogočne cerkve. Med darovalci je tudi njihovo visočanstvo cesar Ferdinand, ki so ofrali 500 goldinarjev za novo cerkev.

Posodo so zakopali na mesto, kjer bo oltar nove cerkve.

– Da bodo čez sto in sto let vedeli Prifarci in tudi Ločani, kako je bilo, ko smo jim zidali novo cerkev! – se je oglasil gospod župan Mohar.

Danes, 16. dan vinotoka 1864, so novo cerkev blagoslovili.

Sedel sem na koru za novimi orglami, ki jih je nad vse umetno napravil mojster Goršič.

Gospoda, ki je sedela v prvih klopeh nabito polne cerkve, je z dopadenjem strmela v novi veliki oltar s podobo svetega Jurija, prifarskega patrona. Upodobil jo je malar Volf iz Šentvida nad Ljubljano.

Ob meni na koru so stali pevci iz kapucinarskega pevskega zbora. Vsi so nadarjeni in izšolani. Štiri pevke, kojih ena se je izučila v nunski šoli, so lepo pele.

Mogočno je po cerkvi zadonel Hladnikov *Te Deum*.

Ko pa se je oglasila gospica Viktora Smoletova in zapela *Tutta pulchra es Maria*, se mi je zdelo, da nobene orgle še niso tako dinamično in milo igrale.

Mimo mlajev in slavalokov ter barvnih vencev, ki so jih Prifarci obesili na leseno ograjo okrog pokopališča, smo se pomikali proti župnišču.

Na vzvišenem odru na levi zunaj cerkve so spregovorili gospod doktor Janez Zlatoust Pogačar. Čestitali so Prifarcem in vsem faranom, da so s pridnostjo in darovi zgradili tako lep božji hram.

Po slovesni južini, ki so nam jo nad vse imenitno postregli v župnišču, so gospodje ob pol dveh popoldne prenesli svetinje iz Marijine kapelice v cerkev.

Skozi barvasta okna, ki so jih farani naročili v Monakovem, so se odbijali sončni žarki.

Pridružil sem se domačim, ki so se vračali v mesto.

Mati so žareli od sreče, oča skoraj niso govorili, teta Ajka pa je dejala:

– Najlepše je bilo pa petje pa igranje na orgle! Tako sta se ujela z Viktoro, da smo vsi čutili, da se imata rada!

Zardel sem. Mati so jezno pogledali teto in skoraj zavpili:

– Janez je Kajbetov. Dobro ve, da bo prej Lubnik prestopil prag naše hiše kot pa takale deklina!

Oča so pospešili korak. Pridružil sem se mu in za prifarskim Kamnitnikom sva odšla v mesto.

Nesrečen sem. Ne vem ne kod, ne kam. Nikomur ne morem povedati, kako izgubljen sem, kako mi je hudo.

Ponoči sem vstal in se spustil po stopnicah v vežo. Vstopil sem z dvorišča v štacuno. V kancliji sem prižgal petrolejsko lampo. Vsedel sem se za očetovo pisalno mizo.

Ob oknu je bil kup sveže izkopane zemlje. Pečar Homan je včeraj pripravil temelje za zidano peč, ki bo stala v kotu ob oknu.

S police nad pisalno mizo sem vzel Sydnejev atlas. Poiskal sem zemljevid Švajcarske. List sem iztrgal. Zagledal sem se v podobo nesojene zemlje. V duhu sem gledal naš penzionat, pristavo ob Bodenskem jezeru, polotok, obrežje. Vse je zaživel pred menoj. Na hrbtno stran lista sem zapisal:

S. P. Lecturo,

qui cumque sis, qui hoc lexis, memento infelicissimi hominis unquam hic in terris degentis, nempe JOANNIS KAIBA, nati in hoc domu die 4. Junii 1842, unici filii Josephi Kaiba a Windisch Landsperg in Styria, hoc tempore et quidem ab anno 1836 possessoris huius domus.

Locopoli die 16. octobris 1864

Po naše: Spoštovanemu bralcu! Kdorkoli si, ki boš to bral, spomni se najbolj nesrečnega moža, ki je nekoč živel v tem kraju, Janeza Kaiba, rojenega v tem domu 4. junija 1842, edinega sina Jožefa Kaiba iz Podčetrтка na Štajerskem, od leta 1836 posestnika tega doma. Loka, 16. oktobra 1864.

Vzel sem majhno steklenico in vložil vanjo svoje sporočilo neznanemu prihodnjemu prebivalcu tega doma. Z rdečim pečatnim voskom sem steklenico zapečatil. Na mestu, določenim za novo peč, sem izgrebel še pol metra globoko jamo in položil vanjo svoje sporočilo. Pa tudi vse svoje sanje in upanja sem zagrebel pod zemljo v naši štacuni.

Literatura

- Kmetijske in rokodelske Novice*, Ljubljana 1854–1864;
Zgodnja Danica, katoliški cerkveni list, 1854–1864;
Josip Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, Celje, 1928;
France Štukl, *Knjige hiš v Škofji Loki, I, II*, Škofja Loka, 1981, 1984;
Rokopisni zapiski Janeza Kaiba o življenju v Feldkirchu;
Članki Janeza Kaiba v *Zgodnji Danici* o življenju v Feldkirchu;
Viktor Griessniaier, *Oesterreich*, Wien, 1959;
Ernst Trost, *Franz Joseph I.*, Wien 1980.

Zahvaljujem se g. dr. Kristini Brenkovi za spodbudo, pregled in nasvete.